

ΠΛΑΤΩΝ
Μενέξενος

Εισαγωγή - κείμενο - μετάφραση
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΑΘΑΝΑΣΑΤΟΥ

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Δ Α Ι Δ Α Λ Ο Σ
Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΝΕΞΕΝΟΣ
[ἢ ἐπιτάκιος· ἠθικός.]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΕΝΕΞΕΝΟΣ

ΣΩ. Ἐξ ἀγορᾶς ἢ πόθεν Μενέξενος;

234a

MEN. Ἐξ ἀγορᾶς, ὦ Σώκρατες, καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου.

ΣΩ. Τί μάλιστα σοὶ πρὸς βουλευτήριον; ἢ δῆλα δὴ διὰ παι-
δεύσεως καὶ φιλοσοφίας ἐπὶ τέλει ἦγεῖ εἶναι, καὶ ὡς ἰκανῶς
ἤδη ἔχων ἐπὶ τὰ μείζω ἐπινοεῖς τρέπεσθαι, καὶ ἄρχειν ἡμῶν, ὃ
θαυμάσιε, ἐπιχειρεῖς τῶν πρεσβυτέρων τηλικούτος ὢν, ἵνα μὴ
ἐκλίπη ὑμῶν ἡ οἰκία αἰεὶ τινα ἡμῶν ἐπιμελητὴν παρεχομένη;

b

MEN. Ἐάν σύ γε, ὦ Σώκρατες, ἔῃς καὶ συμβουλεύης ἄρχειν,
προθυμησομαι· εἰ δὲ μὴ, οὐδ'. Νῦν μέντοι ἀφικόμεν πρὸς τὸ
βουλευτήριον πυθόμενος διὰ τὴν βουλήν μέλλει αἰρεῖσθαι ὅστις
ἔρει ἐπὶ τοῖς ἀποθανούσιν· ταφὰς γὰρ οἶσθ' ὅτι μέλλουσι ποι-
εῖν.

ΣΩ. Πάνυ γε· ἀλλὰ τίνα εἴλοντο;

MEN. Οὐδένα, ἀλλὰ ἀνεβάλοντο εἰς τὴν αὔριον. Οἶμαι μέντοι
Ἄρχινον ἢ Δίωνα αἰρεθῆσθαι.

ΣΩ. Καὶ μήν, ὦ Μενέξενε, πολλαχθὶ κινδυνεύει καλὸν εἶναι
τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν. Καὶ γὰρ ταφῆς καλῆς τε καὶ μεγα-

c

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΕΝΕΞΕΝΟΣ

ΣΩ. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι Μενέξενε; Ἀπὸ τῆν ἀγορά;

234a

MEN. Ἀπὸ τῆν ἀγορᾶ, Σωκράτη, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ βου-
λευτηρίου.

ΣΩ. Καὶ τί σχέσις ἔχεις ἐσὺ μὲ τὸ βουλευτήριον; Ἡ νομί-
ξεις, βέβαια, διὰ ὀλοκλήρωσες τις ἐγκύκλιες σπουδές σου
καὶ τῆ φιλοσοφικῆ ἐκπαίδευση, καὶ μὲ τὴν ιδέα τάχα διὰ
εἶσαι πᾶ ἰκανὸς σκέφτεσαι νὰ ἀσχοληθεῖς μὲ τὰ σπουδαιό-
τερα πράγματα, καὶ ἐπιχειρεῖς, ἀξιοθαύμαστε ἄνθρωπε, νὰ
κυβερνήσεις ἐσὺ, τόσο νέος, ἐμᾶς τοὺς πρεσβύτερους, γιὰ νὰ
μὴν πάψει ὁ οἶκος σας νὰ βγάξει πάντοτε κάποιον ποὺ νὰ
μᾶς κυβερνᾷ;

b

MEN. Ἄν βέβαια, Σωκράτη, μοῦ τὸ ἐπιτρέπεις καὶ μὲ συμ-
βουλευεῖς νὰ μπῶ στὴν πολιτικὴ, θὰ τὸ ἐπιδιώξω μὲ προθυ-
μία· διαφορετικὰ, δὲν θὰ τὸ κάνω. Ὅσο γιὰ τώρα, πῆγα στὸ
βουλευτήριον διότι ἔμαθα διὰ τὴ βουλήν πρόκειται νὰ ἐκλέξει
τὸν ῥήτορα ποὺ θὰ βγάλει λόγο πρὸς τὴν αὐτῶν ποὺ ἔπε-
σαν στὸν πόλεμο ὑπὲρ τῆς πόλεως· γνωρίζεις, βέβαια, διὰ τὴ
βουλήν πρόκειται νὰ τοὺς κάμει ἐπίσημες ταφές.

ΣΩ. Ἀσφαλῶς καὶ τὸ γνωρίζω· ἀλλὰ ποῖον ἐκλέξανε;

MEN. Κανέναν· ἀνέβαλαν τὴν ἐκλογὴν γιὰ αὔριον. Νομίζω
ὁμως διὰ τὸ θὰ ἐκλέξουν τὸν Ἄρχινον ἢ τὸν Δίωνα.

ΣΩ. Μὰ τὴν πίστη μου, Μενέξενε, τὸ νὰ πέσει κανεὶς στὸν
πόλεμο φαίνεται νὰ εἶναι ὄρατο πρᾶγμα ἀπὸ πολλὰς πλευ-
ρῆς. Διότι καὶ ταφὴ ὁμορφῆ καὶ μεγαλόπρεπη, ἔτσι, πετυ-

c

λοπρεπούς τυγχάνει, καὶ εἴαν πένης τις ὦν τελευτήσῃ, καὶ ἐπαίνου αὐ ἔτυχε, καὶ εἴαν φαῦλος ἢ, ὑπ' ἀνδρῶν σοφῶν τε καὶ οὐκ εἰκῆ ἐπαινοῦντων, ἀλλὰ ἐκ πολλοῦ χρόνου λόγους παρεσκευασμένων, οἱ οὕτως καλῶς ἐπαινοῦσιν ὥστε καὶ τὰ προσόντα καὶ τὰ μὴ περὶ ἐκάστου λέγοντες, κάλλιστά πως 235a τοῖς δόμοισι ποικίλλοντες, γοητεύουσιν ἡμῶν τὰς ψυχάς, καὶ τὴν πόλιν ἐγκωμιάζοντες κατὰ πάντας τρόπους καὶ τοὺς τετελευτηκότας ἐν τῷ πολέμῳ καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν ἄπαντας τοὺς ἐμπροσθεν καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς τοὺς ἔτι ζῶντας ἐπαινοῦντες, ὥστ' ἔγωγε, ὦ Μενέξεε, γενναίως πάνυ διατίθειμαι ἐπαινούμενος ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἐκάστοτε ἔσθηκα ἀκροώμενος καὶ κηλούμενος, ἠγούμενος ἐν τῷ παραχρῆμα μείζων καὶ γενναϊότερος καὶ καλλίων γεγονέναι. Καὶ οἷα δὴ τὰ πολλὰ αἶε μετ' ἐμοῦ ἔξνοι τινὲς ἔπονται καὶ ξυνακροῶνται πρὸς οὓς ἐγὼ σεμνότερος ἐν τῷ παραχρῆμα γίγνομαι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ταῦτά ταῦτα δοκοῦσι μοι πάσχειν καὶ πρὸς ἐμὲ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην πόλιν, θαυμασιωτέραν αὐτὴν ἠγεῖσθαι εἶναι ἢ πρότερον, ὑπὸ τοῦ λέγοντος ἀναπειθόμενοι. Καὶ μοι αὕτη ἡ σεμνότης παραμένει ἡμέρας πλεῖω ἢ τρεῖς· οὕτως ἔναυλος ὁ λόγος 235b τε καὶ ὁ φθόγγος παρὰ τοῦ λέγοντος ἐνδύεται εἰς τὰ ὦτα, ὥστε μόγις τετάρτη ἢ πέμπτη ἡμέρα ἀναμνησκομαι ἔμαντοῦ καὶ αἰσθάνομαι οὐ γῆς εἰμι, τέως δὲ οἶμαι μόνον οὐκ ἐν μακάρων νήσοις οἰκεῖν· οὕτως ἡμῖν οἱ ῥήτορες δεξιοὶ εἰσιν.

MEN. Ἄει σὺ προσπαίξεις, ὦ Σώκρατες, τοὺς ῥήτορας. Νῦν μέντοι οἶμαι ἐγὼ τὸν αἰρεθέντα οὐ πάνυ εὐπορήσειν· ἔξ ὑπογούου γὰρ παντάσῃσιν ἢ αἴρεσις γέγονεν, ὥστε ἴσως ἀναγκασθήσεται ὁ λέγων ὥσπερ αὐτοσχεδιάζειν.

ΣΩ. Πόθεν, ὦγαθέ; εἰσὶν ἐκάστοις τοῦτων λόγοι παρεσκευασμένοι, καὶ ἅμα οὐδὲ αὐτοσχεδιάζειν τὰ γε τοιαῦτα χαλεπόν.

235a

b

c

d

χαίνει, ἀκόμη καὶ ἂν τελειώσει τὴ ζωὴ τοῦ μέσα στὴ φτώχεια, καὶ ἐξάλλου, καὶ τίποτε νὰ μὴν ἀξίζει, ἐγκωμιάζεται ἀπὸ ἄνδρες ποὺ εἶναι σοφοὶ καὶ ποὺ δὲν ἐπαινοῦν ὅπως τοὺς κατέβει, ἀλλὰ ἔχουν προετοιμάσει τοὺς λόγους τους ἀπὸ πολλὴν καιρὸ. Καὶ τόσο δημοφά ἐπαινοῦν, ὥστε, ἀποδίδονται 235a στὸν καθένα προτερήματα ποὺ ἔχει ἀλλὰ καὶ προτερήματα ποὺ στερεῖται, στολιχοντίας τα μὲ πολλὴ ὥρατες λέξεις, μᾶς μαγεύουν τὴν ψυχὴ. Καὶ ἐγκωμιάζοντας τὴν πόλιν μὲ ὄλους τοὺς τρόπους, καὶ αὐτοὺς ποὺ σκοτώθηκαν στὸν πόλεμο καὶ ὄλους ἐν γένει τοὺς προγόνους μας τοὺς παλιούς, καὶ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους ποὺ ζοῦμε ἀκόμη ἐπαινώντας, ἐγὼ τουλάχιστον, Μενέξεε, νιώθω νὰ μὲ κυριεύει μπροστὰ 235b στοὺς ἐπαινούς τους ἐνα αἰσθημα μεγάλης γενναϊοψυχίας, καὶ κάθε φορὰ μὲν ἀκίνητος σὸ ἄκουσμα καὶ τὴ μαγεία τῶν λόγων, θαρράντας πὼς μονομιᾶς ἔπινα ψηλότερος καὶ γενναϊότερος καὶ ὠραιότερος. Καὶ τίς πῶ πολλὰς φορὰς ἀκολουθοῦν πάντοτε μαζὶ μου μερικοὶ ἔξνοι καὶ ἀκούουν καὶ αὐτοὶ τὸν λόγο. Κι ἀπέναντί τους ἐγὼ γίνομαι ἀμέσως πῶ ἀγέρωχος· διότι καὶ ἴκείνους μοῦ φαίνεται νὰ τοὺς συνέχουν τὰ ἴδια συναίσθηματα καὶ ἀπέναντί μου καὶ ἀπέναντι 235c στὴν πόλιν, ποὺ τὴν θεωροῦν τῶρα πῶ ἀξιοθαύμαστὴ ἀπ' ὄσο τὴν θεωροῦσαν πρὶν, χάρις στὸν πειστικὸ λόγῳ τοῦ ῥήτορος. Καὶ σὲ μὲνα αὐτὸ τὸ ἀγέρωχο φρόνημα κρατᾶει πᾶνω ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες. Τόσο δυνατὰ καρφώνονται καὶ ἀντηχοῦν στ' ἀρτία μου τὰ λόγια καὶ ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος, ὥστε μόλις τὴν τέταρτη ἢ τὴν πέμπτη μέρα ξαναθυμᾶμαι τὸν ἑαυτὸ μου καὶ συνειδητοποιῶ ποῦ βρισκομαι. Ὡς τὴν ὥρα ἐκεῖνη μόνον ποὺ δὲν πιστεύω ὅτι κατοικῶ στὰ νησιά τῶν Μακάρων· τόσο ἐπιδέξειο εἶναι οἱ ῥήτορές μας.

MEN. Ἐσὺ, Σωκράτη, δὲν χάνεις εὐκαιρία νὰ περιγελάς τοὺς ῥήτορες. Στὴν τωρινὴ ὁμως περίπτωσι νομίζω ὅτι αὐτὸς ποὺ θὰ ἐκλεγεῖ θὰ βρεθεῖ σὲ δύσκολη θέσι· διότι τόσο ξαφνικὰ ἀποφασίσθηκε ἡ ἐκλογὴ, ὥστε θὰ ἀναγκασθεῖ ἴσως ὁ ῥήτορας νὰ μιλήσει αὐτοσχεδιάζοντας.

ΣΩ. Ἀπὸ ποῦ τὸ συμπεραίνεις αὐτὸ, λαμπρῆ μου ἄνθρωπε; Ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς διαθέτει λόγους ἐτοιμασμένους ἀπὸ πρὶν, καὶ ἐξάλλου δὲν εἶναι δύσκολο νὰ αὐτοσχεδιάζει

235a

b

c

d

Εἰ μὲν γάρ δέοι Ἀθηναίους ἐν Πελοποννησίοις εὖ λέγειν ἢ Πελοποννησίους ἐν Ἀθηναίοις, ἀγαθοῦ ἂν δέοι τοῦ πείσωντος καὶ εὐδοκμήσοντος· ὅταν δέ τις ἐν τούτοις ἀγωνιζήται οὐσπερ καὶ ἐπαινεῖ, οὐδὲν μέγα δοκεῖν εὖ λέγειν.

MEN. Οὐκ οἶει, ὦ Σώκρατες;

ΣΩ. Οὐ μέντοι μὰ Δία.

MEN. Ἦ οἶει ὁλός τ' ἂν εἶναι αὐτός εἰπεῖν, εἰ δέοι καὶ ἔλιτό σε ἢ βουλή;

ΣΩ. Καὶ ἐμοὶ μὲν γε, ὦ Μενέξενε, οὐδὲν θαυμαστόν σῶ τ' εἶναι εἰπεῖν, ᾧ τυγχάνει διδάσκαλος οὐσα οὐ πάνυ φαύλη περὶ ῥητορικῆς, ἀλλ' ἤπερ καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πεποιήκε ῥήτορας, ἕνα δὲ καὶ διαφέροντα τῶν Ἑλλήνων, Περικλέα τὸν Ξανθίππου.

MEN. Τίς αὐτῆ; ἢ ὄηλον ὅτι Ἀσπασίαν λέγεις;

ΣΩ. Λέγω γάρ, καὶ Κόννον γε τὸν Μητροβίου· οὗτοι γάρ μοι δύο εἰσὶν διδάσκαλοι, ὁ μὲν μουσικῆς, ἡ δὲ ῥητορικῆς. 236α Οὕτω μὲν οὖν τρεφόμενον ἄνδρα οὐδὲν θαυμαστόν δεινὸν εἶναι λέγειν· ἀλλὰ καὶ ὅστις ἐμοὶ κάκιον ἐπαιδεύθη, μουσικὴν μὲν ὑπὸ Λάμπρου παιδευθεὶς, ῥητορικὴν δὲ ὑπ' Ἀντιφώντος τοῦ Ῥαμνουσίου, ὅμως κἂν οὗτος ὁλός τ' εἴη Ἀθηναίους γε ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινῶν εὐδοκμεῖν.

MEN. Καὶ τί ἂν ἔχῃς εἰπεῖν, εἰ δέοι σε λέγειν;

ΣΩ. Αὐτὸς μὲν παρ' ἐμαυτοῦ ἴσως οὐδὲν, Ἀσπασίας δὲ καὶ χθὲς ἠκρωμένην περαινουύσης ἐπιτάφιον λόγον περὶ αὐτῶν 236β αἰρέσθαι τὸν ἔροῦντα· ἔπειτα τὰ μὲν ἐκ τοῦ παραχρημά μοι

κανεῖς γιὰ τέτοια μάλιστα θέματα. Ἄν βέβαια ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐπαινέσει κανεῖς τοὺς Ἀθηναίους μπροστὰ σὲ Πελοποννησίους ἢ τοὺς Πελοποννησίους μπροστὰ σὲ Ἀθηναίους, θὰ χρειαζόταν νὰ εἶναι ἱκανὸς ῥήτορας γιὰ νὰ πείσει τὸ ἀκροατήριό καὶ νὰ ἀποκτήσει καλὸ ὄνομα· ὅταν ὁμως κανεῖς βγάζει λόγο μπροστὰ σ' αὐτοὺς τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς καὶ ἐπαινεῖ, τὸ νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι καλὸς ἀγορητῆς δὲν εἶναι καθόλου σπουδαῖο κατόρθωμα.

MEN. Δὲν τὸ θεωρεῖς αὐτὸ σπουδαῖο, Σωκράτη;

ΣΩ. Καθόλου, μὰ τὸν Δία.

MEN. Ἀλήθεια, θὰ θεωροῦσες τὸν ἑαυτὸ σου ἱκανὸν νὰ μιλήσει, ἂν ὑπῆρχε ἀνάγκη καὶ σὲ ὀριζε ἢ βουλή;

ΣΩ. Βεβαίως, Μενέξενε· δὲν θὰ μοῦ ἦταν καθόλου παράξενο τὸ νὰ μπροῦ νὰ μιλήσω, ἐγὼ ποὺ συμβαίνει νὰ ἔχω διδάσκαλό μου μιὰ γυναῖκα ὄχι ἀπλῶς διακεκριμένη στὴ ῥητορικὴ, ἀλλὰ αὐτὴν ἀκριβῶς ποὺ καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ σπουδαίους ῥήτορες ἔχει ἀναδείξει, καὶ μάλιστα ἕναν, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων, τὸν Περικλή, τὸν γιουὸ τοῦ Ξανθίππου.

MEN. Ποῖα εἶναι αὐτῆ; Προφανῶς, ἐννοεῖς τὴν Ἀσπασία;

ΣΩ. Πράγματι, αὐτὴν ἐννοῶ, καὶ τὸν Κόννον βέβαια, τὸν γιουὸ τοῦ Μητροβίου· διότι αὐτοὶ εἶναι οἱ δύο μου διδάσκαλοι, αὐτὸς στὴ μουσικὴ, ἡ ἄλλη στὴ ῥητορικὴ. Τὸ νὰ ἔχει λοιπὸν ἕνας ἔτσι ἐκπαιδευμένος ἄνδρας ῥητορικὴ ἱκανότητα δὲν εἶναι καθόλου ἄξιο ἀπορίας· ἀλλὰ καὶ ὁποιος ἐκπαιδεύτηκε χειρότερα ἀπὸ μένα, στὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸν Λάμπρο καὶ στὴ ῥητορικὴ ἀπὸ τὸν Ἀντιφώντα τὸν Ῥαμνουσίου, καὶ αὐτὸς ἀκόμη θὰ μπορούσε νὰ ἀποκτήσει φήμη καλοῦ ῥήτορος, ἐφόσον βέβαια ἐπαινεῖ Ἀθηναίους μπροστὰ σὲ Ἀθηναίους.

MEN. Καὶ τί θὰ μπορούσες νὰ πεις, ἂν τυχόν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐκφωνήσεις ἐσὺ τὸν λόγο;

ΣΩ. Ἴσως τίποτε δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ ποὺ νὰ προερχεται ἀπὸ μένα. Παρακολουθοῦσα ὁμως καὶ χθὲς τὴν Ἀσπασίαν τὴν ὥρα ποὺ συνταίριαζε ἕναν ἐπιτάφιο λόγο γι' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Διότι ἄκουσε αὐτὰ ἀκριβῶς 236β ποὺ λὲς κι ἐσὺ, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέ-

διήκει, οἷα δέοι λέγειν, τὰ δὲ πρότερον ἔσκαμμένη, ὅτε μοι δοκεῖ συνετίθει τὸν ἐπιτάφιον λόγον ὃν Περικλῆς εἶπεν, περιλείμματ' ἄττα ἐξ ἐκείνου συγκολλῶσα.

MEN. Ἡ καὶ μνημονεύσας ἂν ἂ ἐλεγεν ἡ Ἄσπασια;

ΣΩ. Εἰ μὴ ἄδικῶ γε' ἐμάνθανόν γέ τοι παρ' αὐτῆς, καὶ ὀλίγου πλεγάς ἔλαβον ὅτι ἐπελανθανόμην.

MEN. Τί οὖν οὐ διήλθες;

ΣΩ. Ἄλλ' ὅπως μὴ μοι χαλεπανεῖ ἡ διδάσκαλος, ἂν ἐξενέγκω αὐτῆς τὸν λόγον.

MEN. Μῆδαμῶς, ὦ Σώκρατες, ἄλλ' εἰπέ, καὶ πάνυ μοι χαριεῖ, εἴτε Ἄσπασίας βούλει λέγειν εἴτε ὀτουσὸν· ἄλλα μόνον εἰπέ.

ΣΩ. Ἄλλ' ἴσως μου καταγέλασει, ἂν σοι δόξω πρεσβύτης ὢν ἔτι παῖζειν.

MEN. Οὐδαμῶς, ὦ Σώκρατες, ἄλλ' εἰπέ παντὶ τρόπῳ.

ΣΩ. Ἄλλὰ μέντοι σοὶ γε δεῖ χαρίζεσθαι, ὥστε κἂν ὀλίγου, εἰ με κελεύεις ἀποδύντα ὀρχήσασθαι, χαρισάμην ἂν, ἐπειδὴ ἡ μόνω ἐσμέν. Ἄλλ' ἄκουε. Ἐλεγε γάρ, ὡς ἐγφίμαι, ἀρξαμένη λέγειν ἅπ' αὐτῶν τῶν τεθνεώτων οὕτως.

Ἐργῳ μὲν ἡμῖν οἶδε ἔχουσιν τὰ προσήκοντα σφίσιν αὐτοῖς, ὢν τυχόντες πορευόμενοι τὴν εἰμαρμένην πορείαν, προπεμφθέντες κοινῇ μὲν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν οἰκείων· λόγῳ δὲ δὴ τὸν λειπόμενον κόσμον ὃ τε νόμος προσταττέει ἀποδοῦναι τοῖς ἀνδράσι καὶ χρῆ'. Ἐργῶν γάρ εὖ παραχθέντων λόγῳ καλῶς ῥηθέντι μνήμη καὶ κόσμος τοῖς

ἔξουν τὸν ὀμιλητῆ. Ἐπειτα, ἄλλα μὲν ἀπὸ αὐτὰ πού ἦταν ἀνάγκη νὰ πεῖ ὁ ῥήτορας μοῦ τὰ παροῦσαζε αὐτοσχεδιάζοντας, ἄλλα δὲ τὰ εἶχε ἦδη ἐπινοήσει πρῶτύτερα, τῆ στιγμῇ, ὑποθῆτω, πού συνέθετε τὸν ἐπιτάφιο λόγο πού ἐκφώνησε ὁ Περικλῆς, προσπαθώντας νὰ συγκολλήσει μερικὰ ἀπομεινάρια ἀπὸ ἐκείνον τὸν λόγο.

MEN. Καὶ θὰ μποροῦσες νὰ θυμηθεῖς αὐτὰ πού ἔλεγε ἡ Ἄσπασια;

ΣΩ. Μὰ θὰ ἦταν ἄδικο νὰ μὴν τὰ θυμᾶμαι. Προσπαθοῦσα βέβαια νὰ ἀποστηθίσω τὸν λόγο ἀπὸ τὸ στόμα τῆς, καὶ λίγο ἔλειψε νὰ τίς φάω, γιὰτι ξεχνούσα τῆ συνέχεια.

MEN. Γιὰτι λοιπὸν δὲν μοῦ τὸν ἀπαγγέλλεις;

ΣΩ. Φοβᾶμαι μήπως θυμώεις μαζί μου ἡ δασκᾶλα μου, ἂν ἀποκαλύψω τὸν λόγο τῆς.

MEN. Νὰ μὴ φοβᾶσαι καθόλου, Σωκράτη, ἄλλα νὰ μοῦ τὸν πεῖς. Θὰ μοῦ δώσεις τὴν πιὸ μεγάλη εὐχαρίστηση, εἴτε τῆς Ἄσπασίας θέλεις νὰ ἀπαγγείλεις τὸν λόγο εἴτε ὀποιουδήποτε ἄλλον· φτάνει μόνω νὰ μοῦ τὸν πεῖς.

ΣΩ. ἴσως ὁμως μὲ περιγέλασες, ἂν σοῦ δώσω τὴν ἐντύπωση ὅτι γέρος ἄνθρωπος καταγινομαι ἀκόμη μὲ ἀστεϊότητες.

MEN. Καθόλου, Σωκράτη. Ἀπάγγειλέ μου λοιπὸν τὸν λόγο μὲ ὀποιουδήποτε τρόπο θέλεις.

ΣΩ. Ἄς εἶναι, λοιπὸν. Πρέπει βέβαια νὰ σοῦ κάμω τὸ χατίρι, ἔτσι πού παραλίγω καὶ νὰ σοῦ χαριζόμουνα, ἂν μοῦ ζητοῦσες νὰ βγάλω τὸ ροῦχο μου καὶ νὰ χορῆψω, ἐπειδὴ βέβαια εἴμαστε μόνω. Ἄκου λοιπὸν. Ἀρχίζοντας τὸν λόγο τῆς ἀπὸ τοῖς ἴδιους τοῖς νεκροῦς, μιλοῦσε, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ὡς ἐξῆς:

Οἱ προκείμενοι νεκροὶ ἀπολαμβάνουν ἐμπρακτὰ τίς προσήκουσες τιμές, καὶ ἀφοῦ τοῖς ἀποδόθηκαν, ἀκολουθοῦν τὴν μοιραία πορεία, συνοδευμένοι ὡς τὸν τάφο ἀπὸ ὄλους γενικὰ τοῖς πολίτες καὶ ξεχωριστὰ ἀπὸ τοῖς συγγενεῖς τοῖς. Ὡστόσο ὁ νόμος ἐπιβάλλει νὰ ἀποδώσουμε στοῖς ἄνδρες αὐτοῖς τίς ὑπόλοιπες τιμές μὲ λόγο, καὶ πρέπει νὰ τοῖς ἀποδοθοῦν. Πράγματι, τὰ ἐνδοξα ἔργα διατηροῦνται στῆ μνήμη τῶν ἀκροατῶν χάρις σ' ἓναν ὥρατο λόγο καὶ

πράξαισι γίνεται παρά τῶν ἀκουσάντων· δεῖ δὴ τοιοῦτον
 τινὸς λόγου ὅστις τοὺς μὲν τετελευτηκότας ἰκανῶς ἐπαινέ-
 σεται, τοῖς δὲ ζῶσιν εὐμενῶς παραινέσεται, ἐγγόνιους μὲν
 καὶ ἀδελφοῖς μμείσθαι τὴν τῶνδε ἀρετὴν παρακελευόμενος,
 πατέρας δὲ καὶ μητέρας καὶ εἴ τινας τῶν ἄνωθεν ἐτι προγόν-
 ων λείπονται, τοὺτους δὲ παραμυθούμενος. Τίς οὖν ἂν 237a
 ἡμῖν τοιοῦτος λόγος φανεῖη; ἡ πόθεν ἂν ὀρθῶς ἀρξάμεθα
 ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐπαινοῦντες, οἱ ζῶντές τε τοὺς ἑαυτῶν
 ἠψφραῖνον δι' ἀρετὴν, καὶ τὴν τελευταίην ἀντί τῆς τῶν
 ζῶντων σωτηρίας ἠλλάξαντο; δοκεῖ μοι χρῆναι κατὰ φύσιν,
 ὥσπερ ἀγαθοὶ ἐγένοντο, οὕτω καὶ ἐπαινεῖν αὐτούς. Ἄγαθοὶ
 δὲ ἐγένοντο διὰ τὸ φύναι ἐξ ἀγαθῶν. Τὴν εὐγένειαν οὖν
 πρῶτον αὐτῶν ἐγκωμιάζωμεν, δεύτερον δὲ τροφήν τε καὶ
 παιδείαν· ἐπὶ δὲ τοῦτοις τὴν τῶν ἔργων πράξιν ἐπιδείξωμεν, b
 ὡς καλὴν καὶ ἀξίαν τούτων ἀπεφάνητο.

Τῆς δ' εὐγενείας πρῶτον ὑπέηξε τοιοδε ἡ τῶν προγόνων
 γένεσις οὐκ ἐπιηλυς οὐσα, οὐδὲ τοὺς ἐγγόνους τοῦτους ἀποφη-
 ναμένη μετοικοῦντας ἐν τῇ χώρᾳ ἄλλοθεν σφῶν ἦκόντων,
 ἀλλ' αὐτόχθονας καὶ τῷ ὄντι ἐν πατρίδι οἰκοῦντας καὶ
 ζῶντας, καὶ τρεφομένους οὐχ ὑπὸ μητρειᾶς ὡς οἱ ἄλλοι, ἀλλ'
 ὑπὸ μητρὸς τῆς χώρας ἐν ἡ ἴκουν, καὶ νῦν κείσθαι τελευτήσαν- c
 τας ἐν οἰκειῶσι τόποις τῆς τεκοῦσης καὶ θρεψάσης καὶ ὑποδε-
 ξαμένης. Δικαιότατον δὴ κοσμησαὶ πρῶτον τὴν μητέρα αὐτῆν·
 οὕτω γὰρ συμβαίνει ἅμα καὶ ἡ τῶνδε εὐγένεια κοσμουμένη.

Ἔστι δὲ ἀξία ἡ χώρα καὶ ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ἐπαι-
 νείσθαι, οὐ μόνον ὑπ' ἡμῶν, πολλαχθὶ μὲν καὶ ἄλλῃ, πρῶτον
 δὲ καὶ μέγιστον ὅτι τυγχάνει οὐσα θεοφιλῆς. Μαρτυρεῖ δὲ
 ἡμῶν τῷ λόγῳ ἡ τῶν ἀμφιβροτησάντων περὶ αὐτῆς θεῶν ἕξις

φέρουν τιμὴ σ' αὐτοὺς πού τὰ ἔκαμαν. Χρειάζεται ἐπομέ-
 νως ἓνας τέτοιος λόγος, ὁ ὅποιος τοὺς μὲν νεκροὺς θὰ
 ἐγκωμιάσει ἰκανοποιητικὰ, τοὺς δὲ ζωντανοὺς καλόγωνα
 θὰ παραινέσει, προτρέποντας τὰ παιδιά καὶ τὰ ἀδελφία τῶν
 νεκρῶν νὰ μιμηθοῦν τὴν ἀρετὴν τους, καὶ παρηγορῶντας
 τοὺς πατέρες, τίς μητέρες καὶ ὄσους ἀπὸ τοὺς μακρινότε-
 ρους προγόνους τοὺς βρῖσκονται ἀκόμη στῆ ζωῆ. Ποιὸς 237a
 λοιπὸν λόγος θὰ μοροῦσε νὰ μάς φρανεῖ τέτοιος; Καὶ ἀπὸ
 ποῦ εἶναι ὀρθὸ ν' ἀρχίσουμε τὸν ἐπαινο τῶν γενναίων
 ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι καὶ ὅταν ζοῦσαν ἔδιναν χαρὰ στοὺς
 δικούς τους μὲ τὴν ἀρετὴν τους, καὶ μὲ τὸν θάνατό τους
 ἀντάλλαξαν τὴ σωτηρία τῶν ζώντων; Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ
 τοὺς ἐγκωμιάσουμε ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν καταγωγὴν τους,
 πού τοὺς ἀνέδειξε ἀνδρες γενναίους. Ὑπῆρξαν δὲ γενναῖοι
 διότι γεννήθηκαν ἀπὸ γενναίους. Ἄς ἐγκωμιάσουμε λοιπὸν
 πρῶτα τὴν καλὴν γενιά τους, ὕστερα τὴν τροφήν καὶ τὴν
 ἐκπαίδευσή τους· καὶ ἔπειτα ἅς ἐπιδείξουμε πόσο ὠραία
 κατορθώματα ἔκαμαν, ἀντάξια πρὸς αὐτὰ τὰ πλεονεκτήμα- b
 τα πού εἶχαν.

Πρωταρχικὴ αἰτία τῆς καλῆς γενιᾶς τοὺς ὑπέηξε γι'
 αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς νεκροὺς ἡ καταγωγὴ τῶν προγόνων τους,
 οἱ ὅποιοι δὲν ἦλθαν ἀπὸ ξένον τόπο οὔτε ἀπέδειξαν τοὺς
 ἀπογόνους τους μέτοικους στῆ χώρα πού ἐγκαταστάθηκαν,
 σὰν νὰ ἔφτασαν σ' αὐτὴν ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ ἦταν αὐτόχθονες
 καὶ κατοικοῦσαν καὶ ζοῦσαν πραγματικὰ στὴν πατρίδα τους
 καὶ τρέφονταν ὄχι ἀπὸ μητρειᾶ, ὅπως οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ἀπὸ c
 μητέρα χώρα, στὴν ὅποια κατοικοῦσαν, καὶ τῶρα πού πέθα-
 ναν ἀναπαύονται σὲ οἰκειῶσι τόπους τῆς γῆς πού τοὺς γέν-
 νησε, τοὺς ἀνάθρεψε καὶ τοὺς δέχτηκε στὴν ἀγκαλιά της. Γι'
 αὐτὸ εἶναι δίκαιο πάνω ἀπ' ὅλα νὰ στολιόσουμε πρῶτα μὲ
 ἐπαινοὺς αὐτὴν τὴν μητέρα τους γῆ· διότι ἔτσι ἐξαιρέται ταυ-
 τόχρονα καὶ ἡ εὐγενεὶα καταγωγὴ αὐτῶν ἐδῶ τῶν νεκρῶν.

Καὶ ἀξίζει νὰ ἐπαινεῖται ἡ χώρα αὐτὴ ὄχι μόνον ἀπὸ ἐμάς
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ πολλοὺς ἄλλους
 λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρῶτος καὶ ὁ πιὸ σημαντικὸς
 εἶναι ὅτι ἔχει τὴν τύχην καὶ τὴν ἀγαποῦν οἱ θεοί. Βεβαίῶναι δὲ
 τὸν λόγο μας ἡ ἔριδα καὶ ἡ κρίση τῶν θεῶν πού φιλονικη-

τε καὶ κρίσις· ἦν δὲ θεοὶ ἐπήνεσαν, πῶς οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων γε
 ξυμπάντων δικαία ἐπαινεῖσθαι; δεῦτερος δὲ ἔπαινος δικαίως
 ἂν αὐτῆς εἴη ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐν ᾧ ἡ πᾶσα γῆ ἀνεδίδου
 καὶ ἔφρωε ζῶα παντοδαπά, θηρία τε καὶ βοτᾶ, ἐν τούτῳ ἡ
 ἡμετέρα θηρίων μὲν ἀγρίων ἄγονος καὶ καθαρά ἐφάνη, ἐξελέ-
 ξατο δὲ τῶν ζῶων καὶ ἐγέννησεν ἄνθρωπον, ὃ συνέσει τε
 ὑπερέχει τῶν ἄλλων καὶ δίκην καὶ θεοὺς μόνον νομίζει. Μέγα
 δὲ τεκμήριον τούτῳ τῷ λόγῳ ὅτι ἴδε ἔτεκεν ἡ γῆ τοὺς τῶνδὲ τε
 καὶ ἡμετέρους προγόνους. Πᾶν γάρ τὸ τεκόν τροφὴν ἔχει ἐπι-
 τηδεῖαν ᾧ ἂν τέκη, ᾧ καὶ γυνὴ δῆλη τεκοῦσα τε ἀληθῶς καὶ
 μὴ, ἀλλ' ὑποβαλλομένη, ἔαν μὴ ἔχη πηγᾶς τροφῆς τῷ γεννω-
 μένῳ. Ὁ δὴ καὶ ἡ ἡμετέρα γῆ τε καὶ μήτηρ ἰκανὸν τεκμήριον
 παρέχεται ὡς ἀνθρώπους γεννησαμένη· μόνη γάρ ἐν τῷ τότε
 καὶ πρώτη τροφὴν ἀνθρωπεῖαν ἠνεγκεν τὸν τῶν πυρῶν καὶ
 κριθῶν καρπὸν, ᾧ κάλλιστα καὶ ἄριστα τρέφεται τὸ ἀνθρώ- 238a
 πειον γένος, ὡς τῷ ὄντι τοῦτο τὸ ζῶον αὐτὴ γεννησαμένη.
 Μᾶλλον δὲ ὑπὲρ γῆς ἡ γυναικὸς προσήκει δέχεσθαι τοιαῦτα
 τεκμήρια· οὐ γάρ γῆ γυναῖκα μεμίμηται κηῖσει καὶ γεννήσει,
 ἀλλὰ γυνὴ γῆν. Τούτου δὲ τοῦ καρποῦ οὐκ ἐφθόνησεν, ἀλλ'
 ἔνευεν καὶ τοῖς ἄλλοις. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐλαίου γένεσιν, πόνων
 ἀρωγῆν, ἀνήκεν τοῖς ἐκγόνοις· θρησκευμένη δὲ καὶ αὐξήσασα
 πρὸς βῆβη ἀρχοντας καὶ διδασκάλους αὐτῶν θεοὺς ἐπηγάγε-
 το ὦν τὰ μὲν ὀνόματα πρέπει ἐν τῷ τοιῦδε ἔαν [- ἴσμεν γάρ
 -] οἱ τὸν βίον ἡμῶν κατεσκεύασαν πρὸς τε τὴν καθ' ἡμέραν
 διαταῖαν, τέχνας πρῶτους παιδευσάμενοι, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ

σαν γι' αὐτήν. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ χώρα ποῦ τὴν ἐπαινέσαν οἱ
 θεοὶ, πῶς δὲν εἶναι δίκαιο νὰ ἐπαινεῖται ἀπὸ ὅλων γενικά
 τοὺς ἀνθρώπους; Δεύτερος δὲ ἔπαινος, ποῦ δίκαια θὰ μπο-
 ροῦσε νὰ τῆς ἀποδοθεῖ, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὸ
 μακρινὸ παρελθὸν ὀλόκληρη ἡ γῆ γεννοῦσε καὶ ἔκανε νὰ
 βγαίνουν κάθε εἶδους ζῶα, θηρία καὶ βοσκήματα, κατὰ τὸν
 ἴδιο καιρὸ ἡ δικὴ μας χώρα ἀποδείχτηκε ὅτι δὲν γέννησε
 θηρία καὶ δὲν καταπατήθηκε ἀπὸ αὐτὰ· ἀπεναντίας, ἀνάμε-
 σα στὰ ζῶοντα ὄντα διᾶλεξε γιὰ τὸν ἑαυτὸ της καὶ ἔφερε
 στὸν κόσμον τὸν ἄνθρωπον, τὸ πλάσμα δηλαδὴ ποῦ μὲ τὸν
 νοῦ του ὑπερέχει ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα καὶ μόνον αὐτὸς σέβεται
 τὴ δικαιοσύνη καὶ τοὺς θεοὺς. Καὶ μεγάλη ἀπόδειξη γι'
 αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμὸ, ὅτι δηλαδὴ αὐτὴ ἡ γῆ γέννησε τοὺς
 προγόνους αὐτῶν ἐδῶ τῶν νεκρῶν, ποῦ εἶναι καὶ δικοὶ μας
 πρόγονοι, εἶναι τὸ ἔξῃς: Κάθε ὄν ποῦ γεννᾶει, φέρνει μέσα
 του τροφὴν κατάλληλη (γάλα δηλαδὴ) γιὰ τὸ γέννημά του·
 καὶ ἂπ' αὐτὸ ἀποδεικνύεται ὅτι μὰ γυναῖκα πράγματι γέν-
 νησε ἡ ὄχι, καὶ ὅτι υἱοθετεῖ ἔξω παιδί γιὰ δικὸ της, ἂν δὲν
 ἔχει πηγὴν τροφῆς γιὰ τὸ βρέφος της. Αὐτὸ ἀκριβῶς παρου-
 σιάζει ἡ δικὴ μας γῆ καὶ μήτέρα μας ὡς πειστικὴ ἀπόδειξη
 γιὰ τὸ ὅτι γέννησε ἀνθρώπους· διότι μόνη αὐτὴ καὶ πρώτη
 τὸν καρπὸν ἐκείνον ἐξασφάλισε τροφὴν κατάλληλην γιὰ τὸν
 ἄνθρωπον, τὸν καρπὸ τοῦ σταριοῦ καὶ τοῦ κριθαριοῦ, μὲ τὸν
 ὅποιον τὸ ἀνθρώπινο γένος τρέφεται ἡμαῦς καὶ τελειό- 238a
 τατα, δείχνοντας ἔτσι ὅτι αὐτὴ ἡ ἴδια γέννησε πράγματι
 αὐτὸ τὸ πλάσμα. Πιὸ πολλὸ δὲ γιὰ τὴ γῆ παρὰ γιὰ τὴ γυναῖκα
 εἶναι ὠσπτό νὰ δεχόμαστε τέτοιες ἀποδείξεις· διότι δὲν ἔχει
 μιμηθεῖ ἡ γῆ τὴν γυναῖκα στὴν κυοφορία καὶ τὴ γέννηση,
 ἀλλὰ ἡ γυναῖκα τὴ γῆ. Αὐτὸν δὲ τὸν καρπὸ δὲν τὸν κράτησε
 ζηλόφθωνα γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, ἀλλὰ τὸν μοίρασε καὶ στοὺς
 ἄλλους. Καὶ ἀργότερα παρήγαγε γιὰ τὰ παιδιὰ της τὸ λάδι,
 καταπραῦντικὸ τῶν πόνων. Ἀφοῦ δὲ τὰ ἀνάθρεψε καὶ τὰ
 μεγάλωσε ὡς τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, προσκάλεσε ὡς ἀρχοντας
 καὶ δασκάλους τοὺς θεοὺς – τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ὠσπτό
 εἶναι στὴν προκειμένη περίπτωσιν νὰ τὰ παραλείψουμε [-τὰ
 ξέρουμε ἄλλωστε-]· εἶναι αὐτοὶ ποῦ ὀργάνωσαν τὴ ζωὴ μας,
 ἀφοῦ σὲ μᾶς πρῶτους δίδαξαν τέχνες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση

τῆς χώρας φυλακὴν ὄπλων κτήσιν τε καὶ χρῆσιν διδασκόμενοι.

Γεννηθέντες δὲ καὶ παιδευθέντες οὕτως οἱ τῶνδε πρόγονοι ᾤκουν πολιτείαν κατασκευασάμενοι, ἥς ὀρθῶς ἔχει διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι. Πολιτεία γάρ τροφή ἀνθρώπων ἐστίν, καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἥ δὲ ἐναντία κακῶν. Ὡς οὖν ἐν καλῇ πολιτείᾳ ἐτέραρχον οἱ πρόσθεν ἡμῶν, ἀναγκαῖον δηλώσω, δι' ἣν δὴ κἀκεῖνοι ἀγαθοὶ καὶ οἱ νῦν εἰσιν, ὧν οὐδε τυγχάνουσιν ὄντες οἱ τετελευτηκότες. Ἡ γὰρ αὕτη πολιτεία καὶ τότε ἦν καὶ νῦν, ἀριστοκρατία, ἐν ἣ νῦν τε πολιτευόμεθα καὶ τὸν αἰεὶ χρόνον ἔξ ἐκείνου ὡς τὰ πολλά. Καλεῖ δὲ ὁ μὲν αὐτὴν δημοκρατίαν, ὁ δὲ ἄλλο, ᾧ ἂν χαιρῆ, ἐστὶ δὲ τῆ ἀληθείᾳ μετ' εὐδοξίας πλῆθους ἀριστοκρατία. Βασιλῆς μὲν γὰρ αἰεὶ ἡμῖν εἰσιν· οὗτοι δὲ τοτὲ μὲν ἐκ γένους, τοτὲ δὲ αἰρετοί· ἐγκρατές δὲ τῆς πόλεως τὰ πολλά τὸ πλῆθος, τὰς δὲ ἀρχὰς δίδωσι καὶ κράτος τοῖς αἰεὶ δόξασιν ἀρίστοις εἶναι, καὶ οὔτε ἀσθενείᾳ οὔτε πενίᾳ οὔτ' ἀγνωσίᾳ πατέρων ἀπελήλαται οὐδεὶς οὐδὲ τοῖς ἐναντίοις τιμῆται, ὥσπερ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ἀλλὰ εἰς ὄρος, ὃ δόξας σοφός ἢ ἀγαθός εἶναι κρατεῖ καὶ ἄρχει. Αἰτία δὲ ἡμῖν τῆς πολιτείας ταύτης ἡ ἔξ Ἰσοῦ γένεσις. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πόλεις ἔκ παντοδαπῶν κατεσκευασμένα ἀνθρώπων εἰσι καὶ ἀνωμάτων, ὥστε αὐτῶν ἀνώμαλοι καὶ αἱ πολιτεῖαι, τυραννίδες τε

τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν καὶ μᾶς ἔμαθαν πῶς νὰ ἀποκτήσουμε ὄπλα καὶ πῶς νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ ὑπερασπιζόμεσθε τὴ χώρα μας.

Ἄφοῦ δὲ οἱ πρόγονοι αὐτῶν ἐδῶ τῶν νεκρῶν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο γεννήθηκαν καὶ ἐκπαιδεύτηκαν, ζοῦσαν σύμφωνα μὲ τὸ πολίτευμα ποὺ ὀργάνωσαν, στὸ ὅποιο εἶναι ὀρθὸ νὰ ἀναφερθῶ μὲ συντομία. Πράγματι, τὸ πολίτευμα διαμορφώνει τοὺς ἀνθρώπους· τὸ καλὸ διαμορφώνει καλοὺς ἀνθρώπους, τὸ κακὸ κακοὺς. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεῖξω ὅτι οἱ προγενέστεροί μας ἀνατέραρχον μέσα σ' ἓνα καλὸ πολίτευμα, ποὺ χάρις σ' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνοι ἐγίναν γενναῖοι, ὅπως γενναῖοι εἶναι καὶ οἱ σημερινοί, στοὺς ὁποίους συγκυριακά γίνονται οἱ προκείμενοι νεκροί. Τὸ πολίτευμα λοιπὸν ἦταν τὸ ἴδιο καὶ τότε καὶ τώρα, δηλαδὴ ἀριστοκρατία, καὶ αὐτὸ ποὺ μᾶς κυβερνᾶ σήμερα ἔχει ἀπὸ τῆ μακρινῆ ἐποχῆ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἴδια μορφή. Αὐτὸ τὸ πολίτευμα ἄλλος τὸ ὀνομάζει δημοκρατία, ἄλλος μὲ ἄλλο ὄνομα, ὅπως τοῦ ἀρέσει· στὴν πραγματικότητα ὅμως εἶναι ἀριστοκρατία μὲ τὴν ἐπιδοκίμασία τοῦ λαοῦ. Ἄρχοντες βασιλεῖς βέβαια ἔχουμε πάντοτε· ἄλλοτε μὲν εἶχαν τὸν τίτλο λόγω τῆς καταγωγῆς τοὺς (ἦταν δηλαδὴ κληρονομικοί), ἄλλοτε δὲ ἐκλέγονταν ἀπὸ τὸν λαό. Τὴν πολιτικὴ ὁμως ἐξουσία στὴν πόλιν τὴν κρατᾶ στὰ χεῖρια του κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ὁ λαός· παραχωρεῖ δὲ τὰ ἀξιώματα καὶ τίς κυβερνητικὲς θέσεις σ' ἐκείνους ποὺ κάθε φορὰ φαίνονται ὅτι εἶναι οἱ καλύτεροι, καὶ γι' αὐτὸ ποτὲ κανεὶς δὲν ἔχει ἀποκλεισθεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ δικαίωμα (τῆς ἐκλογῆς) ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς ἀδυναμίας του ἢ τῆς φτώχειας του ἢ τῆς ἀσημότητας τῆς καταγωγῆς του, οὔτε γιὰ τὰ ἀντίθετα πλεονεκτήματα τοῦ ἔχουν ἀποδοθεῖ τιμητικὰ ἀξιώματα, ὅπως συμβαίνει σὲ ἄλλες πόλεις, ἀλλὰ ἓνας μόνον εἶναι ὁ ὄρος· ὁποῖος θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι σοφός ἢ ἱκανὸς καταλαμβάνει τὰ ἀξιώματα καὶ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία. Καὶ ἡ αἰτία ποὺ ἔχουμε ἡμεῖς αὐτὸ τὸ πολίτευμα εἶναι τὸ ὅτι ὡς πρὸς τὴ γέννηση εἴμαστε ὅλοι ἴσοι. Οἱ ἄλλες πόλεις ἔχουν συσταθεῖ ἀπὸ κάθε προέλευσης ἀνθρώπους καὶ μὲ ὄχι σταθερὴ ὑπόσταση, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ πολιτεύματα τοὺς νὰ εἶναι ἀνώμαλα (νὰ μὴν ἐξασφαλίζουν ἴσα πολι-

καὶ ὀλιγαρχίαι· οἰκοῦσιν οὖν ἔνιοι μὲν δούλους, οἱ δὲ δεσπό-
 τας ἀλλήλους νομίζοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, μᾶς 239a
 μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες, οὐκ ἀξιούμεν δούλοι οὐδὲ
 δεσπότες ἀλλήλων εἶναι, ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἡ κατὰ φύσιν
 ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλω
 ὑπεῖκειν ἀλλήλοις ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ φρονήσεως.

Ὅθεν δὴ ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τεθραμμένοι οἱ τῶνδὲ τε πατέ-
 ρες καὶ ἡμέτεροι καὶ αὐτοὶ οὗτοι, καὶ καλῶς φύντες, πολλὰ δὴ
 καὶ καλὰ ἔργα ἀπεφάνησαν εἰς πάντας ἀνθρώπους καὶ ἰδία
 καὶ δημοσία, οἴομενοι δεῖν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ Ἑλληνῶν b
 ὑπὲρ Ἑλλήνων μάχεσθαι καὶ βαρβάρους ὑπὲρ ἀπάντων τῶν
 Ἑλλήνων. Εὐμόλπου μὲν οὖν καὶ Ἀμαζόνων ἐπιστρατευσάν-
 των ἐπὶ τὴν χώραν καὶ τῶν ἔτι προτέρων ὡς ἡμῶν, καὶ ὡς
 ἦμυναν Ἀργείοις πρὸς Καδμείους καὶ Ἡρακλεΐδαις πρὸς
 Ἀργείους, ὃ τε χρόνος βραχὺς ἀξίως διηγήσασθαι, ποιηταὶ τε
 αὐτῶν ἤδη καλῶς τὴν ἀρετὴν ἐν μουσικῇ ὑμνήσαντες εἰς c
 πάντας μεμνηνάσιν· ἐὰν οὖν ἡμεῖς ἐπιχειρῶμεν τὰ αὐτὰ
 λόγῳ ψιφῶ κοσμεῖν, τάχ' ἂν δευτέροι φαινόμεθα. Ταῦτα μὲν
 οὖν διὰ ταῦτα δοκεῖ μοι εἶναι, ἐπειδὴ καὶ ἔχει τὴν ἀξίαν· ὧν δὲ
 οὔτε ποιητῆς πω δόξαν ἀξίαν ἐπ' ἀξίους λαβῶν ἔχει ἔτι τέ
 ἔστιν ἐν μνηστείρῳ, τούτων περὶ μοι δοκεῖ χρῆναι ἐπιμνη-
 σθῆναι ἐπαινοῦντά τε καὶ προμνύμενον ἄλλοις ἐς ᾧδάς τε καὶ

τικὰ δικαιώματα), εἴτε τυραννικά εἴτε ὀλιγαρχικά. Συμβίω-
 νουν λοιπὸν στὴν πόλῃ, καὶ ἀπὸ αὐτοῦς ἓνα μικρὸ μέρος
 ἀντιμετωπίζει τοὺς ὑπόλοιπους ὡς δούλους, οἱ περισσώτε-
 ροι ὁμως θεωροῦν τοὺς ἄλλους ἀφέντες. Ἐνῷ ἡμεῖς καὶ οἱ
 δικοὶ μας, γεννημένοι ὅλοι ἀδελφία ἀπὸ μιᾶς μητέρας, δὲν 239a
 κρίνουμε ἄξιο νὰ εἶμαστε δούλοι καὶ ἀφέντες ὁ ἓνας τοῦ
 ἄλλου, ἀλλὰ ἡ ἰσότης ἐπὶ γέννηση, ποὺ μᾶς ἐξασφαλίζει ἡ
 φυσικὴ μὴ ἀφετηρία (δηλαδὴ ἡ αὐτοχθονία) μᾶς ἀναγκάζει
 νὰ ἐπιδιώκουμε τὴν πολιτικὴ ἰσότητα ποὺ καθιερῶνει ὁ
 νόμος καὶ νὰ μὴ ἀναγνωρίζουμε ὡς κριτήριον πολιτικῆς
 ὑπεροχῆς καὶ ὑπακοῆς ἐπὶ τὴν κοινωνικὴ μας ζωὴ κανένα
 ἄλλο προσόν παρὰ μόνον τὴν ὑπόληψη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς
 φρόνησης.

Καὶ νὰ γιὰ ποιὸν λόγο οἱ πατέρες αὐτῶν ἐδῶ τῶν νεκρῶν,
 ποὺ εἶναι καὶ δικοὶ μας πατέρες, καὶ οἱ ἴδιοι οἱ νεκροὶ, ἀνα-
 θερμμένοι μὲ πλήρη ἐλευθερία καὶ προικισμένοι μὲ εὐγενῆ
 καταγωγῇ, παρουσίασαν σὲ ὄλον τὸν κόσμον πολλὰ καὶ
 λαμπρὰ ἔργα, καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς πολιτικὴ κοινότητα,
 πιστεύοντας ὅτι γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐλευθερίας εἶχαν b
 χρέος νὰ μάχονται καὶ μὲ Ἑλληνες ὑπὲρ Ἑλλήνων καὶ κατὰ
 βαρβάρων ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Δὲν μοῦ φτάνει βέβαια
 ὁ χρόνος γιὰ νὰ διηγηθῶ ὅπως ἀξίζει πῶς ἀπέκρουσαν τὸν
 Εὐμόλοπον καὶ τὴς Ἀμαζόνες καὶ παλαιότερους ἀκόμα
 ἐχθρούς, οἱ ὅποιοι ἐκστράτευσαν κατὰ τῆς χώρας μας, καὶ
 πῶς βοήθησαν τοὺς Ἀργείους ἐναντίον τῶν Καδμείων καὶ
 τοὺς Ἡρακλεΐδες ἐναντίον τῶν Ἀργείων· ἄλλωστε καὶ οἱ
 ποιητῆς ἔχουν ἤδη ὑμνήσει μὲ στίχους μεγαλόπρεπα τὴν
 ἀρετὴ αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν ἔχουν διαλαλήσει σὲ ὄλον c
 τὸν κόσμον. Ἄν λοιπὸν ἐγὼ ἐπιχειροῦσα νὰ ἐξυμνήσω τὰ
 ἴδια ἔργα μὲ λόγο πεζό, ἴσως θὰ φαινόμενα κατώτερος.
 Αὐτὰ μὲν λοιπὸν γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους νομίζω ὅτι πρέπει
 νὰ τὰ παραλείψω, ἀφοῦ μάλιστα ἔχουν ὑμνηθεῖ ὅπως τοὺς
 ἀξίζει· ἐκεῖνα ὁμως γιὰ τὰ ὅποια ἓνας ποιητῆς δὲν κέρδισε
 ὡς τώρα φήμη ἐπαινετὴ ἀντάξια πρὸς τέτοια ἔργα, καὶ περι-
 μένον ἀκόμη τὸν ὑμνητὴ τους, νομίζω ὅτι γι' αὐτὰ πρέπει
 νὰ κάμω λόγο, ἐπαινώνας τα καὶ παρακινώντας ἔτσι καὶ
 ἄλλους νὰ τὰ περιλάβουν σὲ λυρικά καὶ σὲ κάθε ἄλλου

τὴν ἄλλην ποιήσιν αὐτὰ θείναι πρεπόντως τῶν πραγμάτων.
 Ἔστιν δὲ τούτων ὧν λέγω πρῶτα· Πέρσας γιγυμένους τῆς
 Ἀσίας καὶ δουλουμένους τὴν Εὐρώπην ἔσχον οἱ τῆσδε τῆς
 χώρας ἔκγονοι, γονῆς δὲ ἡμέτεροι, ὧν καὶ δίκαιον καὶ χρῆ
 πρῶτον μεμνημένους ἐπαινέσαι αὐτῶν τὴν ἀρετὴν. Δεῖ δὲ
 αὐτὴν ἰδεῖν, εἰ μέλλει τις καλῶς ἐπαινεῖν, ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ
 γενόμενον λόγῳ, ὅτε πᾶσα μὲν ἡ Ἀσία ἐδούλευε τρίτῳ ἤδη
 βασιλεῖ, ὧν ὁ μὲν πρῶτος Κύρος ἐλευθερώσας Πέρσας τοὺς
 αὐτοῦ πολίτας τῷ αὐτοῦ φρονήματι ἅμα καὶ τοὺς δεσπότης
 Μήδους ἐδουλώσατο καὶ τῆς ἄλλης Ἀσίας μέχρι Αἰγύπτου
 ἤρξεν, ὁ δὲ υἱὸς Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης ὅσον ὅλον τ' ἦν ἐπι
 βαίνειν, τρίτος δὲ Δαρείος περὶ μὲν μέχρι Σκυθῶν τὴν ἀρχὴν
 ὠρίσατο, ναυσι δὲ τῆς τε θαλάττης ἐκράτει καὶ τῶν νήσων,
 ὥστε μὴδὲ ἄξιον ἀντίπαλον αὐτῷ μὴδένα εἶναι· αἱ δὲ γῆματα
 δεδουλωμένα ἀπάντων ἀνθρώπων ἦσαν· οὕτω πολλὰ καὶ
 μεγάλα καὶ μάχιμα γένη καταδεδουλωμένη ἦν ἡ Περσῶν ἀρχή.

Αἰτιασάμενος δὲ Δαρείος ἡμᾶς τε καὶ Ἑρετριᾶς, Σάρδεσιν
 ἐπιβουλεύσαι προφασιζόμενος, πέμψας μυριάδας μὲν πεντή
 κοντα ἐν τε πλοίοις καὶ ναυσίν, ναῦς δὲ τριακοσίας, Δάτιν δὲ
 ἄρχοντα, εἶπεν ἦκειν ἄγοντα Ἑρετριᾶς καὶ Ἀθηναίους, εἰ
 βούλοιο τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ἔχειν· ὁ δὲ πλεῦσας εἰς Ἑρέ
 τριαν ἐπ' ἄνδρας οἱ τῶν τότε Ἑλλήνων ἐν τοῖς εὐδοκμίμα
 τοι ἦσαν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον καὶ οὐκ ὀλίγοι, τούτους ἐχει
 ρώσατο μὲν ἐν τριῶν ἡμέραις, διηρυνήσατο δὲ αὐτῶν πᾶσαν
 τὴν χώραν, ἵνα μὴδεῖς ἀποφύγοι, τοιοῦτ' ἄρ' ἐπὶ τὰ δρία

εἶδους ποιήματα, ὅπως ἄξιζε σ' ἐκείνους ποὺ τὰ ἐπραξαν.
 Καὶ ἰδοὺ τὰ πρῶτα ἀπὸ τὰ κατορθώματα στὰ ὅποια ἀναφέ
 ρομαι: Τοὺς Πέρσες, ποὺ κυριάρχησαν στὴν Ἀσία καὶ προ
 σταθοῦσαν νὰ υποδοῦσάν τὴν Εὐρώπη, τοὺς σταμάτη
 σαν τὰ τέκνα αὐτῆς ἐδῶ τῆς χώρας, οἱ δικοὶ μας πατέρες.
 Γι' αὐτὸ εἶναι δίκαιο καὶ πρέπει νὰ φέρομε πρῶτα στὴ
 μνήμη μας τὰ ἔργα αὐτὰ καὶ νὰ ἐπαινεσομε τὴν ἀνδρεία
 τους. Πρέπει μάλιστα, προκειμένου κανεὶς νὰ τοὺς ἐπαινε
 σει ὅπως τοὺς ἄξιζε, νὰ ἐκτιμῆσει τὴ γενναιότητά τους,
 μεταφερόμενος μὲ τὴ φαντασία του σ' ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ
 ὅταν ὀλόκληρη ἡ Ἀσία ἦταν ὑπόδουλη γιὰ τρίτη φορὰ σ'
 ἕναν βασιλιά. Ὁ πρῶτος, ὁ Κύρος, ἀφοῦ ἐλευθέρωσε τοὺς
 Πέρσες, μὲ τὴν προσωπικὴ γενναιοψυχία του καθυπόταξε
 συγχρόνως τοὺς ἴδιους τοὺς συμπολίτες του καὶ τοὺς
 δεσπότης τους, τοὺς Μήδους, καὶ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς
 ἄλλης Ἀσίας μέχρι τὴν Αἰγύπτο· ὁ δὲ γιουὸς του ἔγινε
 κύριος τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀκόμη τῆς Λιβύης σὲ ὅση ἐκταση
 τοῦ ἦταν δυνατόν νὰ εἰσβάλει· τρίτος δὲ (βασιλιάς) ὁ
 Δαρείος, ἐπεξέτεινε τὰ ὄρια τοῦ κράτους του κατὰ ξηρὰν
 μέχρι τῆ Σκυθία καὶ μὲ τὸ ναυτικὸ του κυριάρχησε στὴ
 θάλασσα καὶ τὰ νησιά, ὥστε οὔτε κἀν νὰ διανοεῖται κανεὶς
 νὰ σηκώσει ὄπλα ἐναντίον του· ὅλων τῶν ἀνθρώπων τὸ
 φρόνημα εἶχε καταδουλωθεῖ. Τόσους πολλοὺς καὶ μεγάλους
 καὶ πολεμικοὺς λαοὺς εἶχε καθυποτάξει τὸ κράτος τῶν
 Περσῶν.

Ὁ Δαρείος λοιπὸν κατηγοροῦσε ἡμᾶς καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς
 ὅτι ἐπιβουλευτήκαμε τὶς Σάρδεες, καὶ μὲ τὴν πρόφαση αὐτὴ
 ἔστειλε πεντακόσιες χιλιάδες στρατό, μὲ μεταγωγικὰ καὶ
 πολεμικὰ σκάφη καὶ στόλο ἀπὸ τριακόσια πλοῖα ὑπὸ τὴν
 στρατηγία τοῦ Δάτιδος, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐπιστρέφει φέρον
 ντας μαζί του τοὺς Ἑρετριεῖς καὶ τοὺς Ἀθηναίους, ἂν ἤθελε
 νὰ μὴ χάσει τὸ κεφάλι του. Ὁ Δάτις, ἀφοῦ ἐπλευσε πρὸς
 τὴν Ἑρέτρια ἐναντίον ἀνθρώπων ποὺ ἦταν μεταξύ τῶν τότε
 Ἑλλήνων οἱ πιὸ φημισμένοι στὴν πολεμικὴ τέχνη καὶ ἄρκε
 τοὶ στὸν ἀριθμὸ, αὐτοὺς μὲν τοὺς ὑπέταξε μέσα σὲ τρεῖς
 μέρες, γιὰ νὰ μὴν ξεφύγει δὲ κανεὶς, ἐρευνῆσε καλὰ ὀλόκλη
 ρη τὴ χώρα τους μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: Οἱ στρατιῶτες του,

ἐλθόντες τῆς Ἑρετρικῆς οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν διασπάντες, συνάψαντες τὰς χεῖρας διήλθον ἅπασαν τὴν χώραν, ἵν' ἔχοιεν τῷ βασιλεῖ εἰπεῖν ὅτι οὐδεὶς σφᾶς ἀποπεφυγώς εἶη. Τῇ δ' αὐτῇ διανοίᾳ κατηγοροῦντο ἕξ Ἑρετρίαις εἰς Μαραθῶνα, ὡς ἐτοιμὸν σφισιν ὄν καὶ Ἀθηναίους ἐν τῇ αὐτῇ ταύτῃ ἀνάγκῃ ζευξάντας Ἑρετριεῦσιν ἄγειν. Τούτων δὲ τῶν μὲν προαχθέντων, τῶν δ' ἐπιχειρουμένων οὐτ' Ἑρετριεῦσιν ἐβοήθησεν Ἑλλήνων οὐδεὶς οὔτε Ἀθηναίους πλὴν Λακεδαιμονίων – οὗτοι δὲ τῇ ὑπεραιᾷ τῆς μάχης ἀφίκοντο – οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐκτεπληγμένοι, ἀγαπώντες τὴν ἐν τῷ παρόντι σωτηρίαν, ἥσυχίαν ἦγον. Ἐν τούτῳ δὴ ἄν τις γενόμενος γνοίη οἷοι ἄρα ἐτύχχανον ὄντες τὴν ἀρετὴν οἱ Μαραθῶνι δεξάμενοι τὴν τῶν βαρβάρων δύναμιν καὶ κολασάμενοι τὴν ὑπερηφανίαν καὶ πρῶτοι στήσαντες τρόπαια τῶν βαρβάρων, ἠγεμόνες καὶ διδάσκαλοι τοῖς ἄλλοις γενόμενοι ὅτι οὐκ ἄμαχος εἶη ἡ Περσῶν δύναμις, ἀλλὰ πᾶν πλῆθος καὶ πᾶς πλούτος ἀρετῇ ὑπείκει. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας φημί οὐ μόνον τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων πατέρας εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς τε ἡμετέρας καὶ ἑμπάντων τῶν ἐν τῆδε τῇ ἡπείρῳ· εἰς ἐκεῖνο γάρ τὸ ἔργον ἀποβλέψαντες καὶ τὰς ὑστερας μάχας ἐτόλμησαν διακινδυνεύειν οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, μαθηταὶ τῶν Μαραθῶνι γενόμενοι.

Τὰ μὲν οὖν ἀριστεῖα τῷ λόγῳ ἐκείνοις ἀναθετόν, τὰ δὲ δευτερεῖα τοῖς περὶ Σαλαμίνα καὶ ἐπ' Ἀρτεμίσιο ναυμαχήσασσι καὶ νικήσασσι. Καὶ γὰρ τούτων τῶν ἀνδρῶν πολλὰ μὲν ἂν

241a

ἀφοῦ ἦλθαν στὰ σύνορα τῆς χώρας τῶν Ἑρετριέων, ἀναπτύχθησαν σὲ ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἀπὸ τῆς μᾶ ἄκρῃ τῆς θάλασσης ὡς τὴν ἄλλῃ, καὶ ἀφοῦ ἔνωσαν τὰ χεῖρα τοὺς διήλθον ἔτσι ὀλόκληρη τῇ χώρᾳ, γὰρ νὰ μωροῦν νὰ ἀναφέρουν στὸν βασιλιά ὅτι δὲν τοὺς εἶχε ξεφύγει κανεὶς. Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ κατέπλευσαν ἀπὸ τὴν Ἑρετρίαν στὸν Μαραθῶνα, πιστεύοντας ὅτι θὰ τοὺς ἦταν εὐκόλο νὰ ὀδηγήσουν καὶ τοὺς Ἀθηναίους (στὸν βασιλιά), ἀφοῦ τοὺς δέσουν, ὅπως καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς. Καὶ ἐνῶ αὐτὰ μὲν (ἡ καταστροφή δηλαδὴ τῆς Ἑρετρίαις) ἦδη εἶχαν συντελεσθεῖ, τὰ ἄλλα δὲ ἐπιχειροῦνταν νὰ γίνων (δηλαδὴ ἡ ἀπόβαση στὸν Μαραθῶνα), κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες δὲν ἐβοήθησε οὔτε τοὺς Ἑρετριεῖς οὔτε τοὺς Ἀθηναίους, μὲ ἐξαιρέση τοὺς Λακεδαιμόνιους – πού κι αὐτοὶ ἔφτασαν τὴν ἐπομένῃ τῆς μάχης· ὅλοι οἱ ἄλλοι, πανικοβλημένοι καὶ εὐχαριστιμένοι πού στὴν παρούσα στιγμὴ βρισκόνταν ἐκτὸς κινδύνου, ἔμεναν ἄπρακτοι.

Ἄν ἀνέτρεχε λοιπὸν κανεὶς στὴν ἐποχὴ αὐτῇ, θὰ μωροῦσε ἴσως νὰ καταλάβει πόσο ἀνδρεῖοι πράγματι ἦταν αὐτοὶ πού ἀπέκρουσαν στὸν Μαραθῶνα τὴ δύναμη τῶν βαρβάρων καὶ ταπεινώσαν τὴν ἀλαζονεῖα τοὺς καὶ πρῶτοι ἔστησαν τρόπαια νίκης κατὰ βαρβάρων. Αὐτοὶ ἔγιναν ὀδηγητὲς στοὺς ἄλλους Ἕλληνες καὶ δίδαξαν ὅτι ἡ δύναμη τῶν Περσῶν δὲν ἦταν ἀκαταμάχητη, ἀλλὰ ὅτι δοσοῦποτε μεγάλου πλῆθος στρατοῦ καὶ πολεμικῶν μέσων ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὴν ἀνδρεία. Ἐγὼ μὲν λοιπὸν θεωρῶ ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι δὲν εἶναι μόνον οἱ πατέρες μας, ἀλλὰ καὶ τῆς δικῆς μας ἐλευθερίας οἱ πατέρες καὶ τῆς ἐλευθερίας ὄλων ἐν γένει πού κατοικοῦν σ' αὐτὴν τὴν ἡπείρῳ· διότι, ἀφοῦ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τοὺς σάν σὲ πρότυπο σ' ἐκεῖνο τὸ κατόρθωμα, τόλμησαν οἱ Ἕλληνες καὶ στὶς μάχες πού ἀκολούθησαν νὰ ριψοκινδυνεύσουν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, καὶ ἔγιναν ἔτσι μαθητὲς τῶν Μαραθωνομάχων.

Ἄρτεμω λοιπὸν τὸ μὲν πρῶτο βραβεῖο νὰ τὸ ἀπονεύω μὲ τὸν λόγο μου σ' ἐκείνους, τὸ δεῦτερο δὲ σ' αὐτοὺς πού ναυμαχήσαν καὶ νίκησαν στὴ Σαλαμίνα καὶ τὸ Ἀρτεμίσιο. Γι' αὐτοὺς τοὺς ἄνδρες πολλὰ κατορθώματα θὰ μωροῦσε

241a

τις ἔχοι διελθεῖν, καὶ οἷα ἐπιόντα ὑπέμειναν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ὡς ἡμύναντο ταῦτα· ὁ δέ μοι δοκεῖ καὶ ἐκείνων κάλλιστον εἶναι, τούτου μνησθήσομαι, ὅτι τὸ ἐξῆς ἔργον τοῖς Μαραθῶνι διεπράξαντο. Οἱ μὲν γάρ Μαραθῶνι τοσοῦτον μόνον ἐπέδειξαν τοῖς Ἕλλησιν ὅτι κατὰ γῆν οἷον τε ἀμύνεσθαι τοὺς βαρβάρους ὀλίγους πολλούς, ναυτοὶ δὲ ἔτι ἦν ἀδῆλον καὶ δόξαν εἶχον Πέρσαι ἄμαχοι εἶναι κατὰ θάλατταν καὶ πλήθει καὶ πλοῦτι καὶ τέχνῃ καὶ ῥώμῃ· τοῦτο δὴ ἄξιον ἐπαίνειν τῶν ἀνδρῶν τῶν τότε ναυμαχοσάντων, ὅτι τὸν ἐχόμενον φόβον διέλυσαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔπαυσαν φοβούμενους πλῆθος νεῶν τε καὶ ἀνδρῶν. Ὑπ' ἀμφοτέρων δὴ ξυμβαίνει, τῶν τε Μαραθῶνι μαχεσαμένων καὶ τῶν ἐν Σαλαμίῃ ναυμαχοσάντων, παιδευθῆναι τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ὑπὸ μὲν τῶν κατὰ γῆν, ὑπὸ δὲ τῶν κατὰ θάλατταν μαθόντας καὶ ἐθισθέντας μὴ φοβεῖσθαι τοὺς βαρβάρους.

Τρίτον δὲ λέγω τὸ ἐν Πλαταιαῖς ἔργον καὶ ἀριθμῷ καὶ ἀρετῇ γενέσθαι τῆς Ἑλληνικῆς σωτηρίας, κοινὸν ἦδη τοῦτο Λακεδαιμονίων τε καὶ Ἀθηναίων. Τὸ μὲν οὖν μέγιστον καὶ χαλεπώτατον οὗτοι πάντες ἤμυναν, καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀρετὴν νῦν τε ὑφ' ἡμῶν ἐγκωμιάζονται καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ὑπὸ τῶν ὑστερον· μετὰ δὲ τοῦτο πολλαὶ μὲν πόλεις τῶν Ἑλλήνων ἔτι ἦσαν μετὰ τοῦ βαρβάρου, αὐτὸς δὲ ἠγγέλλετο βασιλεὺς διανοεῖσθαι ὡς ἐπιχειρήσων πάλιν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Δίκαιον δὴ καὶ τούτων ἡμᾶς ἐπιμνησθῆναι, οἱ τοῖς τῶν προτέρων ἔργοις τέλος τῆς σωτηρίας ἐπέθεσαν ἀνακαθηράμενοι καὶ ἐξελάσαντες πᾶν τὸ βάρβαρον ἐκ τῆς θαλάττης. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ τε ἐπ' Εὐρυμέδοντι ναυμαχῆσαντες καὶ οἱ

καί τινες ἐξιστορήσει καὶ τι εἶδους ἐπιθέσεις ὑπέμειναν στὴ θάλασσα καὶ τὴν ξηρὰ καὶ πῶς τις ἀπέκρουσαν. Ἀλλὰ αὐτὸ πρὸ μου φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ πιὸ λαμπρὸ ἀπὸ ἐκείνων τὰ ἀνδραγαθήματα θὰ τὸ ἀναφέρω, ὅτι δηλαδὴ ὀλοκλήρωσαν τὸ ἔργο ἐκείνων πού πολέμησαν στὸν Μαραθῶνα. Διότι οἱ Μαραθωνομάχοι αὐτὸ μόνον ἔκαμαν φανερὸ στοὺς Ἕλληνας, ὅτι στὴν ξηρὰ ἦταν δυνατὸ μὲ λίγους νὰ ἀποκρούσουν τοὺς βαρβάρους, ἂν καὶ ἦταν πολλοί, σὲ ναυτικὸ ὁμως ἀγῶνα αὐτὸ ἦταν ἀκόμη ἀδύηλο· καὶ οἱ Πέρσες εἶχαν φήμην ὅτι στοὺς ἀγῶνες στὴ θάλασσα ἦταν ἀκαταμάχητοι, καὶ γιὰ τὸ πλῆθος τῶν πλοίων καὶ γιὰ τὰ πολεμικὰ μέσα καὶ γιὰ τὴν ἐμπειρία καὶ γιὰ τὴν ῥώμην τους. Ἰσοῦ λοιπὸν ποῦ εἶναι τὸ κατόρθωμα τῶν ἀνδρῶν πού πρέπει νὰ ἐγκωμιάσω, αὐτῶν πού πολέμησαν τότε στὴ θάλασσα· τὸ ὅτι διέλυσαν τὸν φόβον τῶν Ἑλλήνων πού ἀκόμη τοὺς συνέχευε, καὶ τοὺς ἔκαμαν νὰ πάψουν νὰ φοβοῦνται τὸ πλῆθος τῶν πλοίων καὶ τῶν ἀνδρῶν. Συνάγεται λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ δύο, ἐκείνοι πού πολέμησαν στὸν Μαραθῶνα καὶ αὐτοὶ πού ναυμάχησαν στὴ Σαλαμίνα, ἔγιναν οἱ δάσκαλοι τῶν Ἑλλήνων. Αὐτοὶ τοὺς ἔμαθαν καὶ τοὺς συνήθισαν νὰ μὴ φοβοῦνται τοὺς βαρβάρους, οἱ πρῶτοι στὴν ξηρὰ, οἱ ἄλλοι στὴ θάλασσα.

Ὡς τρίτο κατόρθωμα, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ κατὰ τὴν ἀνδρεία, πού στέρωσε τὴ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων, ἀνακηρύσσω τὸ κατόρθωμα στὶς Πλαταιαῖς, κοινὸ αὐτὴν τὴν φορὰ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ἀναμφίβολα, ὅλοι αὐτοὶ ἀντιμετώπισαν τὸν πιὸ μεγάλο καὶ τὸν πιὸ φοβερὸ κίνδυνον, καὶ γιὰ τὴν ἀνδρεία τους αὐτὴν καὶ τώρα ἐγκωμιάζονται ἀπὸ ἡμᾶς καὶ στὸ μέλλον θὰ ἐγκωμιάζονται ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους. Ὅμως, καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὲς τίς νίκες, πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις ἔμεναν ἀκόμη στὸ πλευρὸ τοῦ βαρβάρου καὶ διεδίδετο ἡ εἰδηση ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Μεγάλος Βασιλεὺς σχεδίαζε μὴ καινούργια ἐπιχείρηση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι δίκαιο λοιπὸν νὰ ἀναφέρω καὶ αὐτοὺς οἱ ὅποιοι ὀλοκλήρωσαν τὰ κατορθώματα τῶν προγενέστερων τους καὶ ἐπισφράγισαν τὴ σωτηρία, ἀφοῦ καθάρισαν ἐντελῶς καὶ ἔδιωξαν ἀπὸ τὴ θάλασσα ὄλους τοὺς βαρβάρους. Καὶ αὐτοὶ ἦταν ὅσοι ναυμάχησαν ἔξω ἀπὸ τὸν Εὐρυ-

εις Κύπρον στρατεύσαντες και οι εις Αίγυπτον πλεύσαντες e
και άλλοσε πολλαχόσε, αν χρη μεμνησθαι και χάριν αυτοις
ειδέναι, οτι βασιλέα εποίησαν δείσαντα τη εαυτοῦ σωτηρία
τόν νουν προσέχειν, αλλά μη τη των Ἑλλήνων επιβουλεύειν
φθορά.

Και οὔτος μὲν δὴ πάση τῇ πόλει διηνητήθη ὁ πόλεμος ὑπὲρ
εαυτῶν τε και τῶν ἄλλων ὁμοφώνων πρὸς τοὺς βαρβάρους· 242a
ειρήνης δὲ γενομένης και τῆς πόλεως τιμωμένης ἦλθεν ἐπ'
αὐτήν, ὃ δὴ φιλεῖ ἐκ τῶν ἀνθρώπων τοῖς εὖ πράττουσι προ-
πίπτειν, πρῶτον μὲν ζῆλος, ἀπὸ ζήλου δὲ φθόνος· ὃ και τήνδε
τὴν πόλιν ἄκουσαν ἐν πολέμῳ τοῖς Ἑλλήσι κατέστησεν. Μετὰ
δὲ τοῦτο γενομένου πολέμου, συνέβαλον μὲν ἐν Τανάγρα ὑπὲρ
τῆς Βοιωτῶν ἐλευθερίας Λακεδαιμόνιους μαχόμενοι, ἀμφι-
σβητησίμου δὲ τῆς μάχης γενομένης, διέκρινε τὸ ὕστερον
ἔργον· οἱ μὲν γὰρ ἄγοντο ἀπιόντες, καταλιπόντες [Βοιωτοὺς] b
οἷς ἐβοήθουν, οἱ δ' ἡμέτεροι τρίτη ἡμέρα ἐν Οἰνοφύτοις
νικήσαντες τοὺς ἀδίκως φεύγοντας δικαίως κατήγαγον.
Οὔτοι δὴ πρῶτοι μετὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον, Ἑλλήσιν ἦδη
ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας βοηθοῦντες πρὸς Ἑλλήνας, ἀνδρες ἀγα-
θοὶ γενομένοι και ἐλευθερώσαντες οἷς ἐβοήθουν, ἐν τῷδε τῷ c
μνήματι τιμηθέντες ὑπὸ τῆς πόλεως πρῶτοι ἐτέθησαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πολλοῦ πολέμου γενομένου, και πάντων
τῶν Ἑλλήνων ἐπιστρατεύσαντων και τεμόντων τὴν χώραν
και ἀνάξια χάριν ἐκινόντων τῇ πόλει, νικήσαντες αὐτοὺς
ναυμαχία οἱ ἡμέτεροι και λαβόντες αὐτῶν τοὺς ἡγεμόνας
Λακεδαιμόνιους ἐν τῇ Σφαγία, ἐξὸν αὐτοῖς διαφθεῖραι ἐφεί-
σαντο και ἀπέδωσαν και εἰρήνην ἐποίησαντο, ἡγούμενοι πρὸς d

μέδοντα και ὄσοι ἐκστράτευσαν στὴν Κύπρον και ὄσοι e
ἐπλευσαν στὴν Αἴγυπτον και σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη. Αὐτοὺς
πρέπει νὰ τοὺς θυμόμαστε και νὰ τοὺς χρωστοῦμε εὐγνωμο-
σύνη, διότι ἔκαμαν τὸν Μεγάλο Βασιλέα νὰ φροντίζει περι-
τρομος γιὰ τὴ σωτηρία τῆ δικῆ του, και ὄχι νὰ μηχανεύεται
τὴν καταστροφὴν τῶν Ἑλλήνων.

Και αὐτὸν τὸν πόλεμο τὸν διεξήγαγον ὡς τὸ τέλος ὄλοι
οἱ πολῖτες αὐτῆς τῆς πόλης ἐναντίον τῶν βαρβάρων, γιὰ νὰ
ὑπερασπίσουν και τὸν εαυτό τους και τοὺς ἄλλους ὁμο- 242a
γλώσσους τους. Ὅταν ὄμως ἔγινε εἰρήνη και ἀποδιδόνταν
(ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες) τιμὲς στὴν πόλη, τὴν χῦπτησε
αὐτὸ ποὺ συνήθως πέφτει πάνω στοὺς ἀνθρώπους ποὺ
εὐτυχοῦν: στὴν ἀρχὴ ἡ ζήλια και μετὰ τὴ ζήλια ὁ φθόνος·
και τὸ κακὸ αὐτὸ τὴν ὀδήγησε παρὰ τὴ θελήσῃ τῆς σὲ πόλε-
μο ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Στὴ συνέχεια, ὄταν ἔξοπασε
πόλεμος, οἱ Ἀθηναῖοι συγχροσῦσθηκαν μὲ τοὺς Λακεδαιμό-
νιους στὴν Τανάγρα, μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν
Βοιωτῶν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ μάχη ὑπῆρξε ἀμφίροσπη, ὁ ἀγῶνας b
ποὺ ἀκολοῦθησε ἔκρινε τὴν ἐξίβαση τοῦ πολέμου. Οἱ μὲν
Λακεδαιμόνιοι δηλαδὴ ἔσπευσαν νὰ φύγουν και ἐγκατέλει-
ψαν τοὺς Βοιωτοὺς (ποὺ εἶχαν ἔλθει γιὰ νὰ τοὺς βοηθή-
σουν), ἐνῶ οἱ δικοὶ μας, ἀφοῦ νίκησαν μετὰ ἀπὸ τρεῖς μέρες
στὰ Οἰνόφυτα, ἐπανάεφρασαν ἀπὸ τὴν ἔξορία, ὄπως ἐπέβαλλε
τὸ δίκαιο, αὐτοὺς (τοὺς δημοκρατικούς) ποὺ ὄδικα εἶχαν
ἐξοριστεῖ. Αὐτοὶ λοιπὸν ἦταν οἱ πρῶτοι μετὰ τὸν Περσικὸ
πόλεμο ποὺ βοήθησαν Ἑλληνες, ἀγωνιζόμενοι ἐναντίον
Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας και, ἀφοῦ ἀναδείχτηκαν
ἀνδρες γενναῖοι και ἐλευθερώσαν αὐτοὺς πρὸς τοὺς ὄποι-
ους ἔσπευδαν ἀρωγοί, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἐναποτέθη- c
καν σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ μνήμα μὲ τίς τιμὲς τῆς πόλης.

Ἀργότερα, ὄταν ὁ πόλεμος γενικεύτηκε και ὄλοι οἱ
Ἑλληνες βάδισαν ἐναντίον μας και ὀήμαξαν τὴν ὕπαιθρο
χώρα, πληρώνοντας τόσο ἀνάξια τὴν εὐγνωμοσύνη ποὺ
χρωστοῦσαν στὴν πόλη, οἱ δικοὶ μας τοὺς νίκησαν σὲ ναυ-
μαχία και ἀφοῦ αἰχμαλώτισαν στὴ Σφακτηρία τοὺς ἀρχη-
γούς τους, τοὺς Λακεδαιμόνιους, ἀν και ἦταν στὸ χέρι τους
νὰ τοὺς σκοτώσουν, τοὺς λυπήθηκαν και τοὺς ἔδωσαν πίσω d

μὲν τὸ ὁμόφυλον μέχρι νίκης δεῖν πολεμεῖν, καὶ μὴ δι' ὀργὴν ἰδίαν πόλεως τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων διολλύναι, πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους μέχρι διαφθοράς. Τοῦτους δὴ ἄξιον ἔπαινεσαι τοὺς ἄνδρας, οἱ τοῦτον τὸν πόλεμον πολεμήσαντες ἐνθάδε κείνται, ὅτι ἐπέδειξαν, εἴ τις ἄρα ἡμφοροβήτει ὡς ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ τῷ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἄλλοι τινὲς εἰεν ἀμείνους Ἀθηναίων, ὅτι οὐκ ἀληθῆ ἀμφοροβήτοισιν οὗτοι γάρ ἐνταῦθα ἔδειξαν, στασιασάσης τῆς Ἑλλάδος περιγενομένοι τῷ πολέμῳ, τοὺς προεστῶτας τῶν ἄλλων Ἑλλήνων χειροσάμενοι, μεθ' ὧν τότε τοὺς βαρβάρους ἐνίκων κοινῇ, τοῦτους νικῶντες ἴδια.

Τρίτος δὲ πόλεμος μετὰ ταύτην τὴν εἰρήνην ἀνέλιπτος τε καὶ δεινὸς ἐγένετο, ἐν ᾧ πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ τελευτήσαντες ἐνθάδε κείνται, πολλοὶ μὲν ἄμφι Σικελίαν πλείστα τρόπαια στήσαντες ὑπὲρ τῆς Λεοντίνων ἐλευθερίας, οἷς βοηθοῦντες διὰ τοὺς ὄρκους ἔπλευσαν εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, διὰ δὲ μῆκος τοῦ πλοῦ εἰς ἀπορίαν τῆς πόλεως καταστάσης καὶ οὐ δυναμένης αὐτοῖς ὑπηρετεῖν, τούτῳ ἀπειπόντες ἐδυστύχησαν ὧν οἱ ἔχθροὶ καὶ προσπολεμήσαντες πλείω ἔπαινον ἔχουσι σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς ἢ τῶν ἄλλων οἱ φίλοι· πολλοὶ δ' ἐν ταῖς ναυμαχίαις ταῖς καθ' Ἑλλησποντον, μῆ μὲν ἡμέρα πάσας τὰς τῶν πολεμίων ἐλόντες ναῦς, πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας νικήσαντες· ὁ δ' εἶπον δεινὸν καὶ ἀνέλπιστον τοῦ πολέμου γενέσθαι, τότε λέγω τὸ εἰς τοσοῦτον φιλονικίας ἔλθειν πρὸς τὴν πόλιν τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ὥστε τολμησαὶ τῷ ἐχθίστῳ ἐπικτηνεύσασθαι βασιλεῖ, ὃν κοινῇ ἐξέβαλον μεθ' ἡμῶν, ἴδια

καὶ ἔκαμαν εἰρήνην, διότι εἶχαν τὴ γνώμη ὅτι μὲ τοὺς ὁμόφυλους πρέπει νὰ πολεμοῦν μέχρι νὰ νικήσουν—καὶ νὰ μὴ καταστρέφουν ὄλοσχερῶς τὸ Πανελλήνιο ἐξαιτίας τῆς ὀργῆς τοὺς ἐναντίον μιᾶς πόλης— ἐνῶ τοὺς βαρβάρους νὰ τοὺς πολεμοῦν μέχρι νὰ τοὺς ἐξοντώσουν. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ ἔπαινεσαι κανεὶς αὐτοὺς τοὺς ἄνδρες, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ διεξήγαγον αὐτὸν τὸν πόλεμο, ἐτάφισαν ἐδῶ, διότι ἀπέδειξαν ὅτι, ἂν κανεὶς ἰσχυριζόταν πῶς κατὰ τὸν προηγουμένο πόλεμο ἐναντίον τῶν βαρβάρων κάποιοι ἄλλοι ἀναδειχτήκαμεν γενναῖοτεροι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς θὰ ἦταν ψευδής· διότι αὐτοὶ, ἀφοῦ ὑπερίσχυσαν στὸν ἐμφύλιο πόλεμο ποῦ ξέσπασε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀφοῦ αἰχμαλώτισαν τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀπέδειξαν ὅτι μποροῦν νὰ νικῶν μὲ τίς δικές τους καὶ μόνο δυνάμεις ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους ἀπὸ κοινοῦ νικοῦσαν ἄλλοτε τοὺς βαρβάρους.

Μετὰ αὐτὸ αὐτὴν τὴν εἰρήνην ξέσπασε ἕνας τρίτος πόλεμος, ἀπροσδόκητος καὶ φοβερός, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου χάθηκαν πολλοὶ καὶ γενναῖοι ποῦ κείνται σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ μνημα. Πολλοὶ ἂν' αὐτοὺς ἔπεσαν γύρω ἀπὸ τὴ Σικελία, ἀφοῦ ἔστησαν πλείστα τρόπαια ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Λεοντίνων, διότι δεσμευμένοι ἀπὸ τοὺς ὄρκους ἔπλευσαν σ' ἐκείνους τοὺς τόπους γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν· ἐπειδὴ ὁμως λόγῳ τῆς μεγάλης ἀπόστασης ἢ πόλῃ περιῆλθε σὲ δύσκολη θέση καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς στείλει βοήθεια, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἀπόκαμαν καὶ δυστύχησαν (τοὺς βρῆκαν μεγάλες ἀναποδιές). Αὐτῶν ὁμως οἱ ἔχθροὶ, αὐτοὶ ποῦ τοὺς πολέμησαν, ἔπαινοῦν τὴ σωφροσύνη καὶ τὴν ἀνδρεία τοὺς περισσότερο ἂν' ὅσο οἱ φίλοι τῶν ἄλλων ἔπαινοῦν τοὺς φίλους τους. Πολλοὶ ἐπίσης ἔπεσαν στὶς ναυμαχίες ποῦ ἐγιναν στὸν Ἑλλησποντο, ἀφοῦ πρῶτα συνέλαβαν ὅλα τὰ πλοῖα τῶν ἐχθρῶν, καὶ νίκησαν καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες ναυμαχίες. Καὶ νὰ γιατί χαρακτηρίσα φοβερὸν καὶ ἀπροσδόκητο τὸν πόλεμον αὐτόν: Οἱ ἄλλοι Ἑλληνες ἔφθασαν σὲ τέτοιον βαθμὸ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὴν πόλιν μας, ὥστε τόλμησαν νὰ ἔλθουν σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν μεγαλύτερο ἐχθρὸ τους, τὸν Μεγάλου Βασιλιά, ἐκείνον τὸν

τοῦτον πάλιν ἐπάγεσθαι, βάρβαρον ἐφ' Ἑλληνας, καὶ ξυναθροῖσαι ἐπὶ τὴν πόλιν πάντας Ἑλληνας τε καὶ βαρβάρους. Οὐ δὴ καὶ ἐκφανῆς ἐγένετο ἡ τῆς πόλεως ῥώμη τε καὶ ἀρετῆ. Ολομένω γὰρ ἤδη αὐτὴν καταπολεμηθῆσαι καὶ ἀπειλημμένων ἐν Μυτιλήνῃ τῶν νεῶν, βοηθήσαντες ἐξήκοντα ναυσίαι, αὐτοὶ ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς, καὶ ἄνδρες γενόμενοι ὁμολογούμενως ἄριστοι, νικήσαντες μὲν τοὺς πολεμίους, λυσάμενοι δὲ τοὺς φίλους, ἀναξίου τύχης τυχόντες, οὐκ ἀναιρεθέντες ἐκ τῆς θαλάττης κείνται ἐνθάδε. Ὄν χρη αἶε μεμνήσθαι τε καὶ ἐπαινεῖν τῇ μὲν γὰρ ἐκείνων ἀρετῇ ἐνικήσαμεν οὐ μόνον τὴν τότε ναυμαχίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλον πόλεμον· δόξαν γὰρ δι' αὐτούς ἡ πόλις ἔσχεν μὴ ποτ' ἂν καταπολεμηθῆναι μηδ' ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων –καὶ ἀληθῆ ἔδοξεν– τῇ δὲ ἡμετέρα αὐτῶν διαφορᾷ ἐκρατήθημεν, οὐχ ὑπὸ τῶν ἄλλων· ἀήττητοι γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ γε ἐκείνων ἐσμέν, ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ ἡμᾶς αὐτούς καὶ ἐνικήσαμεν καὶ ἠττήθημεν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἡσυχίας γενομένης καὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ οἰκείος ἡμῖν πόλεμος οὕτως ἐπολεμήθη ὥστε, εἴπερ εἰμαρμένον εἶη ἀνθρώποις στασιασάαι, μὴ ἂν ἄλλως εὖξασθαι μηδὲνα πόλιν ἑαυτοῦ νοσήσαι. Ἐκ τε γὰρ τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ ἄστεως ὡς ἀσμένως καὶ οἰκείως ἀλλήλοις συνέμειξαν οἱ πολῖται καὶ παρ' ἐλπίδα τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι, τὸν τε πρὸς τοὺς Ἑλευσίνοι πόλεμον ὡς μετρίως ἔθεντο· καὶ τοῦτων ἀπάντων οὐδὲν ἄλλ' αἴτιον ἢ ἡ τῶ ὄντι ξυγγένεια, φίλιαν βέβαιον καὶ ὁμόφυλον οὐ λόγῳ ἄλλ' ἔργῳ παρεχομένη. Χρη δὲ καὶ

ὁποῖον ἔδιωξαν ἀπὸ κοινοῦ μ' ἡμᾶς, νὰ τὸν καλέσουν δηλαδὴ ἀπὸ ἰδιοτέλεια νὰ ἔλθει, ἕναν βάρβαρο, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ συνασπίσουν ἐναντίον τῆς πόλης μας δλους, καὶ τοὺς Ἑλληνες καὶ τοὺς βαρβάρους. Ἀλλὰ ἀκριβῶς τότε ἔγινε καταφανῆς ἡ δύναμη καὶ ἡ ἀνδρεία τῆς πόλης. Διότι ἐκεῖ πού νόμιζαν (οἱ ἔχθροί) ὅτι αὐτὴ εἶχε ἐντελῶς καταβληθεῖ καὶ ἐπειδὴ ὁ στόλος τῆς εἶχε ἀποκλεισθεῖ στὴ Μυτιλήνη, αὐτοὶ ἐδῶ, ἀφοῦ ἔστειλαν βοήθεια ἀπὸ ἐξήντα πλοῖα, στὰ ὅποια ἐπιβίβασθηκαν οἱ ἴδιοι, καὶ ἀφοῦ κατὰ γενικὴ ὁμολογία ἀναδείχθηκαν ἄνδρες γενναϊότατοι καὶ νίκησαν τοὺς ἐχθρούς τους καὶ ἐλευθέρωσαν τοὺς φίλους τους, ἔπειτα, ἂν καὶ ἔπεσαν θήματα μᾶς ἀνάξιας τύχης, καθὼς δὲν περιουλέχθηκαν ἀπὸ τῆ θάλασσα, τιμήθηκαν μὲ τάφο σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο. Αὐτούς ἡμεῖς πρέπει νὰ τοὺς φερόμεν πάντα στὴ θύμησή μας καὶ νὰ τοὺς ἐπαινοῦμε· διότι μὲ τὴν ἀνδρεία τους νικήσαμε ὄχι μόνον στὴν τότε ναυμαχία ἀλλὰ καὶ στὸν ὑπόλοιπο πόλεμο. Χάρις σ' αὐτούς ἡ πόλις ἀπέκτησε τὴ φήμη ὅτι ποτὲ δὲν πρόκειται νὰ συντριφεῖ, μηδὲ ἀπ' ὄλους τοὺς ἀνθρώπους μαζί –καὶ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἀνταποκρινόταν στὴν ἀλήθεια– ἀλλὰ νικήθηκαμε ἀπὸ τῖς ἐσωτερικὲς διαμάχες μας, ὄχι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῶρα ἐκεῖνοι δὲν μποροῦν νὰ μᾶς νικήσουν, ἐνῶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νικήσαμε τοὺς ἑαυτούς μας καὶ νικήθηκαμε ἀπὸ τοὺς ἑαυτούς μας.

Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ αὐτὰ, ἐνῶ στὸ μεταξύ ἀκολούθησε περίοδος ἡσυχίας καὶ ἔγινε εἰρήνη πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσά μας ἔγινε μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε κανένας νὰ μὴ εὐχεται νὰ ὑποστῆ ἡ πόλις του αὐτὴν τὴ δοκιμασία μὲ τρόπο διαφορετικόν, ἂν βέβαια εἶναι πεπρωμένον στοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐμπλακοῦν ὡς πολῖτες σὲ ἐσωτερικὲς διαμάχες. Καὶ μὲ πόση προθυμία καὶ οἰκειότητα συμφιλώθησαν οἱ πολῖτες καὶ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ κατὰ τρόπον ἀνέλπιστο γιὰ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, καὶ μὲ πόση μετριопάθεια κατέπαυσαν τὸν πόλεμον ἐναντίον ἐκείνων πού κατέφυγαν στὴν Ἑλευσίνα! Αἰτία βεβαίως γιὰ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν πραγματικὴ συγγένεια, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει, ὄχι στὰ λόγια ἀλλὰ ἐμπρακτα, σταθερὴ καὶ ἀδελ-

τῶν ἐν τούτῳ τῷ πολέμῳ τελευτησάντων ὑπ' ἀλλήλων μνείαν ἔχειν καὶ διαλλάττειν αὐτοὺς ᾧ δυνάμεθα, εὐχαῖς καὶ θυσίαις, ἐν τοῖς τοιοῖσδε, τοῖς κρατοῦσιν αὐτῶν εἰχομένους, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς διηλλάγμεθα. Οὐ γὰρ κακία ἀλλήλων ἦσαντο οὐδ' ἔχθρα, ἀλλὰ δυστυχία. Μάρτυρες δὲ ἡμεῖς αὐτοὶ ἔσμεν τούτων οἱ ζῶντες· οἱ αὐτοὶ γὰρ ὄντες ἐκείνους γένει συγγνώμην ἀλλήλοις ἔχομεν ὧν τ' ἐποιήσαμεν ὧν τ' ἐπάθομεν.

Μετὰ δὲ τοῦτο παντελῶς εἰρήνης ἡμῖν γενομένης, ἡσυχίαν ἦγεν ἡ πόλις, τοῖς μὲν βαρβάροις συγγινώσκουσα, ὅτι παθόντες ὑπ' αὐτῆς κακῶς ἰκανῶς οὐκ ἐνδεῶς ἡμύναντο, τοῖς δὲ Ἑλλήσιν ἀγανακτοῦσα, μεμνημένη ὡς εὐ παθόντες ὑπ' αὐτῆς ὅταν χάριν ἀπέδοσαν, κοινωσάμενοι τοῖς βαρβάροις, τὰς τε ναῦς περιελόμενοι αἶ ποτ' ἐκείνους ἔσωσαν, καὶ τείχη καθελόντες ἀνθ' ὧν ἡμεῖς τὰκείνων ἐκωλύσαμεν πεσεῖν· διανοουμένη δὲ ἡ πόλις μὴ ἂν ἔτι ἀμύναι μήτε Ἑλλῆσι πρὸς ἀλλήλων δουλουμένοις μήτε ὑπὸ βαρβάρων, οὕτως ᾔκει. Ἡμῶν οὖν ἐν τῷ αὐτῇ διανοίᾳ ὄντων ἡγήσαμενοι Λακεδαιμόνιοι τοὺς μὲν τῆς ἐλευθερίας ἐπικούρους πεπρωκέναι ἡμᾶς, σφέτερον δὲ ἦδη ἔργον εἶναι καταδουλοῦσθαι τοὺς ἄλλους, ταῦτ' ἔπειρατον.

Καὶ μπύνειν μὲν τί δεῖ, οὐ γὰρ πάλαι οὐδ' ἐπ' ἄλλων ἀνθρώπων γεγονότα λέγοιμ'· ἂν τὰ μετὰ ταῦτα· αὐτοὶ γὰρ ἴσμεν ὡς ἐκπεπληγμένοι ἀφίκοντο εἰς χρεῖαν τῆς πόλεως τῶν τε Ἑλλήνων οἱ πρῶτοι, Ἀργεῖοι καὶ Βοιωτοὶ καὶ Κορίνθιοι, καὶ τό γε θεῖοτάτον πάντων, τὸ καὶ βασιλέα εἰς τοῦτο ἀπο-

φικῆ φίλια. Πρέπει δὲ μὴ νὰ κάνουμε ἀκόμη μνεία καὶ ἐκείνων ποὺ πέθαναν στὸν πόλεμο πολεμώντας μεταξύ τους καὶ νὰ τοὺς συμφιλιώνουμε μὲ ὅποιον τρόπο μποροῦμε, μὲ προσευχὴς δηλαδὴ καὶ θυσίαις, σ' αὐτὲς τῖς τελετὲς (στὶς δημόσιες ταφές), ἐπικαλοῦμενοι τοὺς θεοὺς ποὺ τοὺς ἐξουσιάζουν, ἀφοῦ καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἔχομε συμφιλιωθεῖ. Ἄλλωστε, οὔτε ἀπὸ κακία οὔτε ἀπὸ μίσος σκότωσε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀλλὰ ἔφταξε ἡ κακὴ ἡ μοῖρα. Καὶ μάρτυρες γι' αὐτὰ εἴμαστε ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, οἱ ζῶντες· γιὰτί ὄντας μ' ἐκείνους ἀπὸ τὴν ἴδια γενιὰ συγχωρήσαμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον γιὰ ὅσα ἐκάμαμε καὶ γιὰ ὅσα ἐπάθαμε.

Ἐπειτα, ἀφοῦ παγιώθηκε ἀνάμεσά μας ἡ εἰρήνη, ἡ πόλις μας ἔμενε ἡσυχῇ, ἀποφεύγοντας νὰ ἐπιτλακεῖ σὲ ἑξωτερικὲς ἐπιχειρήσεις, χωρὶς νὰ μνησικακεῖ ἀπέναντι στοὺς βαρβάρους, ποὺ τὴν ἐκδικήθηκαν ὄχι λίγο γιὰ ὅσα δεινὰ ὑπέφεραν ἀπ' αὐτὴν, ἀγανακτώντας ὁμοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, διότι δὲν μποροῦσε νὰ ξεχάσει μὲ πόση ἀγνωμοσύνη τὴν πληρώσαν γιὰ τῖς εὐεργεσίες ποὺ τοὺς εἶχε προσφέρει, ἀφοῦ συνέπραξαν μὲ τοὺς βαρβάρους, αἰχμαλώτισαν τὸν στόλο τῆς, ποὺ κάποτε τοὺς ἔσωσε, καὶ γκρέμισαν τὰ τείχη μὲ τὰ ὅποια ἡμεῖς ἄλλοτε ἐμποδίσουμε νὰ πέσουν τὰ δικὰ τους. Καὶ ἀποφασισμένη ἡ πόλις νὰ μὴ βοηθήσει πλέον Ἑλληνες ποὺ κινδύνευαν νὰ ὑποδουλωθοῦν εἴτε ἀπὸ ἄλλους Ἑλληνες εἴτε ἀπὸ βαρβάρους, ἔτσι πολιτεύεταν. Ἐνῶ λοιπὸν ἡμεῖς ἀκολουθοῦσαμε αὐτὴν τὴν πολιτικὴ, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ θεώρησαν ἀφενὸς ὅτι ἡμεῖς, οἱ προσητάτες τῆς ἐλευθερίας, εἶχαμε συντριβεῖ καὶ ἀφετέρου ὅτι δικὸς τους πλέον ρόλος ἦταν νὰ καταδυναστεύουν τοὺς ἄλλους, ἐβάζαν σὲ ἐνέργεια τὰ σχέδια αὐτὰ.

Ἄλλὰ γιὰ ποιὸν λόγο νὰ μακρηγοῦσά; Τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν, καὶ γιὰ τὰ ὅποια θὰ μποροῦσα νὰ μιλήσω, δὲν ἀνάγονται σ' ἓνα μακρινὸ παρελθόν, οὔτε κἀν σὲ προγενέστερη γενιὰ. Ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ἄλλωστε, γνωρίζουμε πόσο κατατρομαγμένοι ἦλθαν γιὰ νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῆς πόλης οἱ πρῶτοι ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες, οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίνθιοι. Ἀλλὰ τὸ πῶς ἀξιοθαύμαστο ἀπ' ὅλα, ὁ ἴδιος ὁ Μεγάλος Βασιλιάς ἔφτασε σὲ τέτοιο

ρίας ἀφικέσθαι ὥστε περιστῆναι αὐτῷ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν τὴν σωτηρίαν γενέσθαι ἀλλ' ἢ ἐκ ταύτης τῆς πόλεως, ἦν προθύμως ἀπώλλυ. Καὶ δὴ καὶ εἰ τις βούλοιο τῆς πόλεως κατηγορησάμενος δικαίως, τοῦτ' ἂν μόνον λέγων ὀρθῶς ἂν κατηγοροῖ ὡς αἰετὸν φιλολικτῖρων ἐστὶ καὶ τοῦ ἥπτονος θεραπείας. Καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ τότε χρόνῳ οὐχ οἷα τε ἐγένετο καρτερῆσαι οὐδὲ διαφυλάξαι ἃ ἐδέδοκτο αὐτῇ, τὸ μνηδὲν δουλουμένῳ βοηθεῖν τῶν σφῶς ἀδικησάντων, ἀλλὰ ἐκάμφθη καὶ ἐβοήθησεν, καὶ τοὺς μὲν Ἕλληνας αὐτῇ βοηθήσασα ἀπελύσατο δουλείας, ὥστ' ἐλευθέρους εἶναι μέχρι οὐδὲ πάλιν αὐτοὶ αὐτοὺς κατεδουλώσαντο, βασιλεὶ δὲ αὐτῇ μὲν οὐκ ἐτόλμησεν βοηθήσαι, ἀσχυρομένη τὰ τρόπαια τὰ τε Μαραθῶν καὶ Σαλαμῖν καὶ Πλαταιαῖς, φυγάδας δὲ καὶ ἐθελοντὰς εἰσάσασα μόνον βοηθήσαι ὁμολογουμένως ἔσωσεν. Τειχισαμένη δὲ καὶ ναυπηγησαμένη, ἐκδεξαμένη τὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἠναγκάσθη πολεμῆναι, ὑπὲρ Παρίων ἐπολέμει Λακεδαιμονίους.

Φορηθεὶς δὲ βασιλεὺς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ἐώρα Λακεδαιμονίους τῷ κατὰ θάλατταν πολέμῳ ἀπαγορευόντας, ἀποστῆναι βουλόμενος ἐξῆγει τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ ἡπείρῳ, οὐσπερ πρότερον Λακεδαιμόνιοι αὐτῷ ἐξέδοσαν, εἰ μέλλοι συμμαχήσῃν ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις συμμαχοῖς, ἠγούμενος οὐκ ἐθέλῃσιν, ἔν' αὐτῷ πρόφασιν εἴη τῆς ἀποστάσεως. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων συμμαχῶν ἐπεύσθη ἠθέλησαν γὰρ αὐτῷ ἐκιδόνα καὶ ξυνέθεντο καὶ ὤμοσαν Κορίνθιοι καὶ Ἀργεῖοι καὶ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, εἰ μέλλοι χρήματα παρέξειν, ἐκδώσειν τοὺς ἐν τῇ ἡπείρῳ Ἕλληνας· μόνοι δὲ ἡμεῖς οὐκ ἐτολμήσαμεν

σημεῖο ἀπόγνωσης, ὥστε ἀπὸ μιᾶς ἀπότομης μεταβολῆς τῆς κατάστασης νὰ μὴν ἔχει ἀπὸ πουθενᾶ ἀλλοῦ δυνατότητα σωτηρίας παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτῆν, τὴν ὁποία μὲ τὴν προθυμία προσπαθοῦσε νὰ καταστρέψει. Καὶ ἀσφαλῶς, ἂν κάποιος ἤθελε νὰ προσάψει στὴν πόλιν μας μιᾶς δικαίας κατηγορίας, ἢ κατηγορίας αὐτῆς θὰ ἦταν δικαιολογημένη ἂν ἔλεγε μόνον τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἡ πόλις σὲ κάθε περίπτωση εἶναι πολὺ φιλευσπλαχνη καὶ πρόθυμη νὰ ὑποστηρίξει τὸν πλοῦ ἀδύνατο. Ἔτσι καὶ τότε δὲν μπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἑαυτὸς τῆς, οὔτε καὶ νὰ τηρήσει ὅσα εἶχε ἀποφασίσει, νὰ μὴ σπεύδει δηλαδὴ σὲ βοήθεια κανενὸς ἄπ' αὐτοὺς ποὺ τὴν ἀδίκησαν, ὅταν κινδυνεύει νὰ ὑποδουλωθεῖ, ἀλλὰ κάμφθηκε καὶ βοήθησε. Καὶ τοὺς μὲν Ἕλληνας μὲ τὴν δικὴν τῆς συνδρομὴν τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τῆς δουλείας ὥστε νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, μέχρις ὅτου πάλιν ὑποδουλώσαν οἱ ἴδιοι τοὺς ἑαυτούς τοὺς. Τὸν Μεγάλον ὁμοῦ Βασιλεῖα ἡ ἴδια δὲν τόλμησε νὰ τὸν βοηθήσει, ἀπὸ σεβασμοῦ στὰ τρόπαια τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμῖνας καὶ τῶν Πλαταιῶν, ἀλλὰ καὶ μόνο ποὺ ἐπέτρεψε σὲ ἐξορίστους καὶ ἐθελοντὰς νὰ τὸν βοηθήσουν, ἀναμφισβήτητα τὸν ἔσωσε. Ἀφοῦ δὲ ἀνοικοδόμησε τὰ τεῖχη τῆς καὶ ναυπήγησε στόλον, ἀνέλαβε ἐπίσημα τὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἀναγκάστηκε νὰ πολεμήσῃ, καὶ ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τοὺς Πάριους.

Ἀλλὰ ὁ Μεγάλος Βασιλεὺς, ἐπειδὴ φοβήθηκε τὴν πόλιν, ὅταν ἔβλεπε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξαντλοῦνταν στὸν θαλάσσιο πόλεμον, καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν συμμαχία, ἀπαυτοῦσε ὡς ὄρο συμμαχίας μὲ ἡμᾶς καὶ τοὺς ἄλλους συμμαχοὺς, νὰ περιέλθουν στὴν ἐξουσία του οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοὺς ὁποίους βέβαια εἶχαν πρωτίτερα παραχωρήσει σ' αὐτὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι, πιστεύοντας ὅτι θὰ ἀρνηθοῦμε, καὶ ἔτσι θὰ εἶχε πρόφασιν νὰ ἀποτραβηχθεῖ ἀπὸ τὴν συμμαχία. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἀπατήθηκε· διότι συγκατατέθηκαν στὴν παράδοσιν καὶ ἔκαμαν συνθήκας ποὺ τὶς ἐπισφράγισαν μὲ ὄρκους οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, ὅτι δηλαδὴ θὰ παραδώσουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἂν ὁ Μεγάλος Βασιλεὺς ἦταν πρόθυμος νὰ τοὺς δώσει χρήματα.

οὔτε ἐκδοῦναι οὔτε ὁμόσαι. Οὐτῷ δὴ τοι τό γε τῆς πόλεως
 γενναῖον καὶ ἐλευθέρων βεβαιοῖν τε καὶ ὑγιές ἐστιν καὶ φύσει
 μισοβάρβαρον, διὰ τὸ εὐκρινῶς εἶναι "Ἕλληνες καὶ ἀμυγεῖς
 βαρβάρων. Οὐ γὰρ Πέλοπες οὐδὲ Κάδομοι οὐδὲ Αἰγυπτοὶ τε
 καὶ Δαναοὶ οὐδὲ ἄλλοι πολλοὶ φύσει μὲν βάρβαροι ὄντες,
 νόμῳ δὲ "Ἕλληνες, συνοικοῦσιν ἡμῖν, ἀλλ' αὐτοὶ "Ἕλληνες, οὐ
 μειζοβάρβαροι οἰκοῦμεν, ὅθεν καθαρὸν τὸ μῖσος ἐντέτικε τῇ
 πόλει τῆς ἀλλοτριᾶς φύσεως. "Ὅμως δ' οὐδ' ἐμονώθημεν
 πάλιν διὰ τὸ μὴ ἐθέλῃν αἰσχρὸν καὶ ἀνόσιον ἔργον ἐργάσα-
 σθαι "Ἕλληνας βαρβάρους ἐκδόντες. "Ἐλθόντες οὖν εἰς ταῦτα
 ἔξ ὧν καὶ τὸ πρότερον κατεπολεμήθημεν, σὺν θεῷ ἄμεινον ἦ
 τότε ἐθέμεθα τὸν πόλεμον· καὶ γὰρ ναῦς καὶ τεῖχη ἔχοντες καὶ
 τὰς ἡμετέρας αὐτῶν ἀποικίας ἀπηλλάγημεν τοῦ πολέμου,
 οὕτως ἀγαπητῶς ἀπηλλάττοντο καὶ οἱ πολέμοι. "Ἄνδρῶν
 μέντοι ἀγαθῶν καὶ ἐν τούτῳ τῷ πολέμῳ ἐστερηθήμεν, τῶν τε
 ἐν Κορίνθῳ χρησαμένων δυσχωρία καὶ ἐν Λεγαίῳ προδοσίᾳ·
 ἀγαθοὶ δὲ καὶ οἱ βασιλεῖα ἐλευθερώσαντες καὶ ἐκφαλόντες ἐκ
 τῆς θαλάττης Λακεδαιμονίους· ὧν ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ἀναμνηνή-
 σκα, ὑμᾶς δὲ πρέπει ξυνηπαινεῖν τε καὶ κοσμεῖν τοιοῦτους
 ἄνδρας.

Καὶ τὰ μὲν διὰ ἔργα ταῦτα τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐνθάδε κειμέ-
 νων καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι ὑπὲρ τῆς πόλεως τετελευτήκασι,
 πολλὰ μὲν τὰ εἰρημένα καὶ καλὰ, πολὺ δ' ἔτι πλείω καὶ καλ-
 λῖω τὰ ὑπολειπόμενα· πολλὰ γὰρ ἂν ἡμέρας καὶ νύκτες σίχ
 ἱκαναὶ γένοιτο τῷ τὰ πάντα μέλλοντι περαίνειν. Τούτων οὖν
 χρῆ μνημιμένους τοῖς τούτων ἐκγόνοις πάντ' ἄνδρα παρακα-
 λεῦσθαι, ὥσπερ ἐν πολέμῳ, μὴ λείπειν τὴν τάξιν τὴν τῶν

Μόνοι δὲ ἡμεῖς δὲν τολμήσαμε οὔτε νὰ τοὺς παραδώσουμε
 οὔτε νὰ δώσουμε δρκους. Τόσο πράγματι σταθερὸ καὶ
 εὐρωστο εἶναι τὸ αἰσθητὰ γενναίωμα οὐκ ἐλευθερίας
 τῆς πόλης καὶ φύσει ἐχθρὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἐπειδὴ
 εἴμαστε καθαρόταμοι "Ἕλληνες καὶ δὲν ἤλαμε σὲ ἐπιμειξία
 μὲ βαρβάρους. "Ἄλλωστε, δὲν συγκατοικοῦν μ' ἐμᾶς οὔτε
 Πέλοπες οὔτε Κάδομοι οὔτε Αἰγυπτοὶ καὶ Δαναοὶ οὔτε ἄλλοι
 πολλοὶ, οἱ ὅποιοι συμβατικά μὲν εἶναι "Ἕλληνες, ἐνῶ ἀπὸ
 καταγωγῆ εἶναι βάρβαροι. "Ἐμεῖς κατοικοῦμε (σ' αὐτὴν τὴ
 χώρα) ὡς γνήσιοι "Ἕλληνες, χωρὶς βαρβαρικῆς προσμειξίας,
 καὶ γι' αὐτὸ ἔχει ἐμποτιστῆ ἡ πόλις μὲ βαθὺ τὸ μῖσος γιὰ τὶς
 ἕξανε φυλές. Πάλι ὁμως ἀπομονώθηκαμε, ἐπειδὴ δὲν θελή-
 σαμε νὰ διαπράξουμε τὸ αἰσχρὸ καὶ ἀνόσιο ἔργο, νὰ παρα-
 δώσουμε "Ἕλληνας σὲ βαρβάρους.

Φτάσαμε λοιπὸν στὴν ἴδια κατάστασι (τῆς ἀπομόνωσῆς),
 ἢ ὅποια καὶ στὸ παρελθὸν ἔγινε αἰτία νὰ ἠττηθῶμε στὸν
 πόλεμο, ἀλλὰ χάρις στῇ βοήθειᾳ τῶν θεῶν σταματήσαμε τὶς
 ἐχθροπραξίες κάτω ἀπὸ καλύτερες συνθήκες παρὰ τότε·
 διότι βγήκαμε ἀπὸ τὸν πόλεμο διατηρώντας τὸν στόλο καὶ
 τὰ τεῖχη καὶ τὶς ἀποικίες μας· καὶ μὲ μεγάλη ἱκανοποίησι
 σταμάτησαν τὶς ἐχθροπραξίες καὶ οἱ ἐχθροὶ. "Ὅμως καὶ σ'
 αὐτὸν τὸν πόλεμο χάσαμε γενναίους ἄνδρες, αὐτοὺς ποὺ
 σκοτώθηκαν στὴν Κόρινθο λόγῳ τῆς δυσκολίας τοῦ ἐδά-
 φους, καὶ αὐτοὺς ποὺ ἔπεσαν στὸ Λέχαιο ἀπὸ προδοσία.
 "Ἄνδραιοὶ ὑπῆρξαν ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐλευθέρωσαν τὸν
 Μεγάλου Βασιλῆα καὶ ὅσοι ἐδιώξαν τοὺς Λακεδαιμονίους
 ἀπὸ τῆς θάλασσης. Καὶ αὐτοὺς ἐγὼ μὲν σὰς τοὺς φέρνω στὴ
 μνήμη σας, ἐσεῖς δὲ πρέπει τέτοιους ἄνδρες νὰ τοὺς συνε-
 παινεῖτε καὶ νὰ τοὺς τιμᾶτε.

Τὰ ἔργα λοιπὸν αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν ποὺ ἐτάφησαν ἐδῶ
 καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι ἔπεσαν γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν πόλις
 μας εἶναι πολλὰ καὶ δοξασιμένα, πολὺ δὲ περισσότερα καὶ
 ἐνδοξότερα εἶναι τὰ παραλειπόμενα· διότι δὲν θὰ ἀρκούσαν
 πολλῆς μέρες καὶ νύκτες σ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ ἤθελε νὰ τὰ διη-
 γηθεῖ ὅλα. "Ὀφείλει λοιπὸν ὁ καθένας, ἔχοντας τὰ ἔργα αὐτὰ
 στὴ μνήμη του, νὰ προτρέπει τοὺς ἀπογόνους τῶν νεκρῶν
 αὐτῶν νὰ μὴν ἐγκαταλείπουν τὴ θέσι στὴν ὅποια τοὺς ἔτα-

προγόνων μηδ' εἰς τοῦτίσω ἀναχωρεῖν εἰκόνας κάκη. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ αὐτός, ὃ παῖδες ἀνδρῶν ἀγαθῶν, νῦν τε παρακελεύομαι καὶ ἐν τῷ λοιπῷ χρόνῳ, ὅπου ἂν τῷ ἐντυγχάνω ὑμῶν, καὶ ἀναμνήσω καὶ διακελεύσομαι προθυμῆσθαι εἶναι ὡς ἀρίστους· ἐν δὲ τῷ παρόντι δίκαιός εἰμι εἰπειν ἃ οἱ πατέρες ἡμῖν ἐπέσκηπτον ἀπαγγέλλειν τοῖς λειπομένοις, εἰ τι πάσχοιεν, ἥνίκα κινδυνεύειν ἔμελλον. Φράσω δὲ ὑμῖν ἃ τε αὐτῶν ἤκουσα ἐκείνων καὶ ὅλα νῦν ἡδέως ἂν εἴποιεν ὑμῖν λαβόντες δύναμιν, τεκμαιρόμενος ἔξ ὧν τότε ἔλεγον. Ἀλλὰ νομίζειν χρῆ αὐτῶν ἀκούειν ἐκείνων ἢ ἂν ἀπαγγέλλω· ἔλεγον δὲ τάδε·

Ἔγωγε παῖδες, ὅτι μὲν ἔστε πατέρων ἀγαθῶν, αὐτὸ μνηθεὶ τὸ νῦν παρόν· ἡμῖν δὲ ἔξόν ζῆν μὴ καλῶς, καλῶς αἰροῦμεθα μᾶλλον τελευτᾶν, πρὶν ὑμᾶς τε καὶ τοὺς ἔπειτα εἰς ὄνειδη καταστήσῃ καὶ πρὶν τοὺς ἡμετέρους πατέρας καὶ πᾶν τὸ πρόσθεν γένος αἰσχῦναι, ἠγούμενοι τῷ τοὺς αὐτοῦ αἰσχύνοντι ἀβίωτον εἶναι, καὶ τῷ τοιούτῳ οὔτε τινὰ ἀνθρώπων οὔτε θεῶν φίλον εἶναι οὐτ' ἐπὶ γῆς οὐθ' ὑπὸ γῆς τελευτήσαντι. Χρῆ οὖν μεμνημένους τῶν ἡμετέρων λόγων, ἔάν τι καὶ ἄλλο ἀσκήτε, ἀσκεῖν μετ' ἀρετῆς, εἰδότας ὅτι τοῦτου λειπόμενα πάντα καὶ κτήματα καὶ ἐπιτηδεύματα αἰσχρὰ καὶ κακὰ. Οὐτε γὰρ πλοῦτος κάλλος φέρει τῷ κεκτημένῳ μετ' ἀνδραρίας – ἄλλω γὰρ ὁ τοιοῦτος πλουτεῖ καὶ οὐχ ἑαυτῷ – οὔτε σάματος κάλλος καὶ ἰσχύς δειλῷ καὶ κακῷ ξυνοικοῦντα πρέποντα φαίνεται, ἀλλ' ἀπρεπῆ, καὶ ἐπιφανέστερον ποιεῖ τὸν ἔχοντα καὶ

ξαν οἱ πρόγονοι (νὰ μὴν ἀφίστανται τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ φρονήματος τῶν προγόνων), ὅπως ἀκριβῶς στὸν πόλεμο, οὔτε νὰ ὀπισθοχωροῦν ὑποκρίπτοντας ἀπὸ δειλία. Καὶ ὁ ἴδιος λοιπὸν προσωπικὰ, τέκνα γενναίων ἀνδρῶν, καὶ τῶρα σὰς προτρέπω καὶ στὸ μέλλον, ὅπου συναντῶ κάποιον ἀπὸ σᾶς, θὰ σὰς ὑπενθυμίζω καὶ συνεχῶς θὰ σὰς παρακινῶ νὰ ἔχετε τὴ φιλοδοξία νὰ ἀναδειχθεῖτε ὅσο γίνεται καλύτεροι. Ἰδιαίτερα δὲ ὁ αὐτὴν ἐδῶ τὴ στιγμή ἔχω καθήκον νὰ ἀναφέρω ὅσα οἱ πατέρες σας, τὴ στιγμή ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν κίνδυνο, μὰς παρήγγελλαν νὰ μεταφέρουμε σὲ σᾶς τοὺς ἐπιζῶντες οἰκείους τους, στὴν περίπτωση ποῦ πάθαιναν κάποιον κακὸ. Θὰ σὰς πῶ δὲ ὅσα ὁ ἴδιος ἄκουσα ἀπὸ τὸ στόμα τους καὶ συμπεραίνοντας ἀπ' αὐτὰ ποῦ ἔλεγον τότε, ὅσα μὲ εὐχαρίστηση θὰ σὰς ἔλεγον τῶρα, ἂν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ μιλήσουν. Πρέπει ὁμως νὰ φαντάζεσθε ὅτι ἀκούτε ἀπὸ τὸ ἴδιο τους τὸ στόμα ὅσα ἐγὼ «ἀπαγγέλλω». Ἔλεγον δὲ τὰ ἑξῆς:

«Παιδιά, αὐτὸ ποῦ γίνεται τῶρα ἀποδεικνύει ὅτι ἔχετε γεννηθεῖ ἀπὸ γενναίους πατέρες. Ἐμεῖς, ἂν καὶ εἶχαμε τὴ δυνατότητα νὰ σώσουμε τὴ ζωὴ μας ὄχι μὲ ἐντιμὸ τρόπο, προτιμοῦμε περισσότερο νὰ πεθάνουμε μὲ τιμὴ παρὰ νὰ ντροπιάσουμε καὶ σᾶς καὶ αὐτοὺς ποῦ θὰ ἔλθουν μετὰ καὶ νὰ ἀτιμάσουμε τοὺς πατέρες μας καὶ ὅλους μας τοὺς προγόνους, γιὰτὶ πιστευοῦμε ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἀτιμάζει τοὺς δικούς του δὲν ἀξίζει νὰ ζεῖ, καὶ ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος οὔτε στοὺς ἀνθρώπους οὔτε στοὺς θεοὺς μπορεῖ νὰ εἶναι ἀγαπητός, οὔτε πᾶνω στὴ γῆ οὔτε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ ὅταν πεθάνει. Ὅφειλετε λοιπὸν, ἐνθυμούμενοι τοὺς λόγους μας, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ ἔργο ποῦ ἀσκεῖτε, νὰ τὸ ἀσκεῖτε μὲ ἀρετῆ, μὲ τὴν ἐπίγνωση ὅτι ἂν λείπει αὐτὴ, ὅλα, καὶ ἀγαθὰ καὶ ἔργα, γίνονται ἐπαισχυντα καὶ κακὰ· διότι οὔτε ὁ πλοῦτος φέρνει λαμπρότητα σ' ἐκεῖνον ποῦ ἀνανδρὰ τὸν ἔχει ἀποκτήσει – ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος γιὰ ἄλλους πλουτίζει, ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτοῦ – οὔτε ἡ ὀμορφιά καὶ ἡ σωματικὴ ρώμη, ἂν συνυπάρχουν σ' ἕνα δειλὸ καὶ κακὸ, φαίνονται ὅτι τοῦ πρέπου· ἀντίθετα, ποῦ εἶναι ἀταίριαστα, καὶ βάζοντας σὲ περιόπτη θέση τὸν κάτοχό τους, ἀποκαλύπτουν τὴ

ἐκφάνει τὴν δειλίαν· πᾶσα τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται. Ὡν ἕνεκα καὶ πρῶτον καὶ ἕστατον καὶ διὰ παντός πᾶσαν πάντως προθυμίαν πειράσθε ἔχειν ὅπως μάλιστα μὲν ὑπερβαλεῖσθε καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς πρόσθεν εὐκλεία· εἰ δὲ μὴ, ἴστε ὡς ἡμῖν, ἂν μὲν νικῶμεν ὑμᾶς ἀρετῇ, ἢ νίκη αἰσχρὴν φέροι, ἢ δὲ ἦτα, ἂν ἥττώμεθα, εὐδαιμονίαν. Μάλιστα δ' ἂν νικῶμεθα καὶ ὑμεῖς νικῶντες, εἰ παρασκευάσασθε τῇ τῶν προγόνων δόξῃ μὴ καταχρησόμενοι μηδ' ἀναλώσοντες αὐτήν, γνόντες ὅτι ἀνδρὶ οἰομένῳ τι εἶναι οὐκ ἔστιν αἰσχρὸν οὐδὲν ἢ παρεῖχει ἑαυτὸν τιμώμενον μὴ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ δόξαν προγόνων. Εἶναι μὲν γάρ τιμᾶς γονέων ἐκγόνους καλὸς θησαυρὸς καὶ μεγαλοπρεπῆς χρῆσθαι δὲ καὶ χρημάτων καὶ τιμῶν θησαυρὸς, καὶ μὴ τοῖς ἐκγόνους παραδιδόναι, αἰσχρὸν καὶ ἀνανδρὸν, ἀπορία ἰδίων αὐτοῦ κτημάτων τε καὶ εὐδοξιῶν. Καὶ ἂν μὲν ταῦτα ἐπιτηδεύσητε, φίλοι παρὰ φίλους ἡμᾶς ἀφίξεσθε, ὅταν ὑμᾶς ἢ προσήκουσα μοῖρα κομίση ἀμελήσαντας δὲ ὑμᾶς καὶ κακισθέντας οὐδεὶς εὐμενῶς ὑποδέξεται. Τοῖς μὲν οὖν παῖσι ταῦτ' εἰρήσθω.

Πατέρας δὲ ἡμῶν, οἷς εἰσὶ, καὶ μητέρας δεῖ χρῆ παραμυθεῖσθαι ὡς ῥῆστα φέρειν τὴν συμφορὰν, ἂν ἄρα ξυμβῆ γενέσθαι, καὶ μὴ ξυνοδύρεσθαι – οὐ γάρ τοῦ λυπήσοντος προσδεήσονται· ἰκανὴ γάρ ἔσται καὶ ἡ γενομένη τύχη τοῦτο πορίζειν – ἀλλ' ἰωμένους καὶ πρᾶυνοντας ἀναμνησθῆναι αὐτοὺς ὅτι ὦν ἤρχοντο τὰ μέγιστα αὐτοῖς οἱ θεοὶ ἐπήροιο γέγονασιν. Οὐ γάρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας ἤρχοντο γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ

b

c

d

δειλία του. Ἄλλωστε, κάθε πνευματικὴ ἐπίδοση, ὅταν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τῆ δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἀποδεικνύεται πανουργία καὶ ὄχι σοφία. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς λόγους ἢ πρῶτῃ καὶ ἢ τελευταία καὶ ἢ παντοτινὴ φροντίδα σας νὰ εἶναι πῶς νὰ προσπαθεῖτε σὲ κάθε περίπτωση νὰ ξεπεράσετε καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς προγόνους μας στὴ δόξα. Διαφορετικά, νὰ ξέρετε ὅτι, ἂν ἡμεῖς σᾶς ξεπερνᾶμε στὴν ἀρετῇ, αὐτὴ ἢ ὑπεροχὴ μᾶς φέρνει ντροπῇ, ἐνῶ ἢ ἦτα, ἂν εἴμαστε κατώτεροί σας, μᾶς φέρνει εὐδαιμονία. Καὶ κατεξοχὴν ἡμεῖς θὰ νικηθῶμε καὶ ἔσεις θὰ νικήσετε, ἂν ἔτσι προετοιμάσετε τὸν ἑαυτὸ σας, ὥστε νὰ μὴ κάμετε κατάχρησιν τῆς δόξας τῶν προγόνων σας οὔτε νὰ τὴν σπαταλήσετε, ἀφοῦ κατανοήσετε ὅτι, γιὰ ἕναν ἄνδρα ποὺ νομίζει ὅτι εἶναι κάτι τὸ σπουδαῖο, δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη ντροπῇ ἀπὸ τὸ νὰ παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸ του νὰ τιμᾶται ὄχι γιὰ τὰ ἔργα τὰ δικά του ἀλλὰ γιὰ τὴ δόξα τῶν προγόνων. Βέβαια, οἱ τιμῆς τῶν γονέων εἶναι γιὰ τὰ παιδιά τους θησαυρὸς ὠραῖος καὶ μεγαλοπρεπῆς· τὸ νὰ χρησιμοποιεῖ ὁμως κανεὶς ἕναν θησαυρὸ πλοῦτου καὶ τιμῶν καὶ νὰ μὴν τὸν παραδίδει στοὺς ἀπογόνους του ἀπὸ ἔλλειψη προσωπικῶν ἀποκτημάτων καὶ ἐνδοξῶν ἔργων, αὐτὸ εἶναι ντροπῇ καὶ ἀνανδρία. Καὶ ἂν μὲν ἐφαρμόσετε αὐτὰ στὴ ζωὴ σας, θὰ ἔλθετε κοντὰ μας ὡς φίλοι πρὸς φίλους, ὅταν σᾶς φέροι ἐδῶ ἡ μοῖρα ποὺ ἐπιφυλάσσεται στοὺς ἀνθρώπους· ἂν ὁμως ἀμελήσετε καὶ φανεῖτε δειλοὶ, κανένας δὲν θὰ σᾶς ὑποδεχθεῖ φιλικά. Αὐτὴ λοιπὸν ἄς εἶναι ἢ προτροπῇ στὰ παιδιά μας.

Στοὺς πατέρες μας, ὅσοι τυχόν ζοῦν, καὶ στὶς μητέρες μας ὀφείλουμε πάντοτε νὰ τοὺς δίνουμε κουράγιο νὰ βεστάξουν ἐλαφρύτερα τὴ συμφορὰ, ἂν τύχει αὐτὴ καὶ συμβεῖ, καὶ νὰ μὴν παρασυρόμαστε σὲ θρήνους μαζί τους – γιὰτὶ βέβαια δὲν θὰ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ θὰ ὑποδουλοῦν τὴ λύπη τους· ἢ δυστυχία ποὺ τοὺς βρῆκε ἄρκετ' ἀπὸ μόνῃ της νὰ τὸ κάμει αὐτὸ. Ἀντίθετα, ὀφείλουμε νὰ γαρτεῖουμε καὶ νὰ ἀπαλύνουμε τὸν πόνο τους, θυμίζοντάς τους ὅτι ἐκεῖνα ποὺ εἶδονταν, τὰ εἰσάκουσαν κατὰ τὸ μέγιστο μέρος τους οἱ θεοὶ καὶ τὰ πραγματοποιήσαν. Διότι βέβαια, δὲν εὐχόνταν τὰ παιδιά τους νὰ γίνονταν ἀθάνατα

247a

b

c

d

εὐκλειεῖς, ὧν ἔτυχον, μεγίστων ἀγαθῶν ὄντων· πάντα δὲ οὐ ῥάδιον θνητῷ ἀνδρὶ κατὰ νοῦν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ ἐκβαίνειν. Καὶ φέροντες μὲν ἀνδρείως τὰς συμφορὰς δόξουσι τῷ ὄντι ἀνδρείων παίδων πατέρες εἶναι καὶ αὐτοὶ τοιοῦτο, ὑπείκοντες δὲ ὑποψίαν παρεξοῦσιν ἢ μὴ ἡμέτεροι εἶναι ἢ ἡμῶν τοὺς ἐπαινοῦντας καταψεύδεσθαι· χρὴ δὲ οὐδέτερα τούτων, ἀλλ' ἐκείνους μάλιστα ἡμῶν ἐπαινέτας εἶναι ἐργῶ, παρέχοντας αὐτοὺς φαινομένους τῷ ὄντι πατέρας ὄντας ἀνδρας ἀνδρῶν.

Πάλαι γάρ ἤδη τὸ **μηδὲν ἄγαν** λεγόμενον καλῶς δοκεῖ λέγεσθαι· τῷ γάρ ὄντι εὐ λέγεται. Ὅταν γάρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήγηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα ἢ ἐγγὺς τούτου, καὶ μὴ ἐν ἄλλοις ἀνθρώποις αἰωρεῖται ἐξ ὧν ἢ εὐ ἢ κακῶς πραξάντων πλανᾶσθαι ἠνάγκασται καὶ τὰ ἐκείνου, τούτῳ ἄριστα παρεσκεύασται ζῆν, οὗτός ἐστιν ὁ σάφρων καὶ οὗτος ὁ ἀνδρεῖος καὶ φρόνιμος· οὗτος γιγνομένων χρημάτων καὶ παίδων καὶ διαφθειρομένων μάλιστα πείσεται τῇ παροιμίᾳ· οὕτε γάρ χαίρων οὕτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται διὰ τὸ αὐτῷ πεποικέναι. Τοιοῦτους δὲ ἡμεῖς γε ἀξιούμεν καὶ τοὺς ἡμετέρους εἶναι καὶ βουλόμεθα καὶ φομέν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς νῦν παρέχουμεν τοιοῦτους, οὐκ ἀγανακτοῦντας οὐδὲ φοβουμένους ἄγαν εἰ δεῖ τελευτᾶν ἐν τῷ παρόντι. Δεδόμεθα δὲ καὶ πατέρων καὶ μητέρων τῇ αὐτῇ ταύτῃ διανοίᾳ χρωόμενους τὸν ἐπίλοιπον βίον διάγειν, καὶ εἰδέναι ὅτι οὐ θηνηθύντες οὐδὲ ὀλοφυρόμενοι ἡμᾶς ἡμῖν μάλιστα χαριούνται, ἀλλ' εἰ τις ἔστι τοῖς τετελευτηκόσιν αἴσθησις τῶν ζώντων, οὕτως ἀχάριστοι εἶεν ἂν

ἀλλὰ γενναῖα καὶ δοξαζόμενα· καὶ αὐτὰ, ποῦ εἶναι τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ, τὰ ἀξιόθρηκα. Δὲν εἶναι ἀλλωστε εὐκολο σὲ θνητὸν ἀνθρώπο ὅλα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του νὰ τοῦ πηγαίνουν σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του. Καὶ ὑποφέροντας γενναῖα τὶς συμφορῆς, θὰ φανοῦν ὅτι πραγματικά, ὄντας ἀνδρεῖων τέκνων πατέρες, εἶναι καὶ οἱ ἴδιοι ἀνδρεῖοι· ἂν ὁμοῦ καμφοθῶν ἀπὸ αὐτέσ, θὰ προκαλέσουν τὴν ὑποψία ἢ ὅτι δὲν εἶναι δικοὶ μας πατέρες ἢ ὅτι ψεύδονται αὐτοὶ ποῦ μᾶς ἐπαινοῦν. Δὲν πρέπει ὁμοῦ νὰ συμβεῖ οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ἀπεναντίας, ἐκείνοι μάλιστα πρέπει μὲ τὴ στάση τους νὰ γίνονται οἱ ἐπαινέτες μας, κάνοντας νὰ φαίνονται στὰ μάτια ὁλων ὅτι πράγματι εἶναι ἀνδρες πατέρες ἀνδρῶν.

Καὶ πραγματικά, τὸ ἀπόφθεγμα **“μηδὲν ἄγαν”**, ποῦ λέγεται ἀπὸ παλιά, θεωρεῖται ὅτι εἶναι λόγος ὀρθός· καὶ πράγματι λέγεται ὀρθά. Διότι ὁ ἀνθρώπος ποῦ κάνει νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἴδιο ὅλα ὅσα ὀδηγοῦν στὴν εὐδαιμονία ἢ κοντὰ σ' αὐτὴν, χωρὶς νὰ τὰ ἐξαρτᾶ ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους, ἀπὸ τὴν εὐτυχία ἢ τὴ δυστυχία τῶν ὁποίων ἀναγκαστικά θὰ κυμαίνεται καὶ ἡ δικὴ του ζωὴ, αὐτὸς ἔχει προετοιμαστῆ νὰ ζῆσει μὲ τὸν καλύτερο τρόπο, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνθρώπος ὁ σοφός καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ φρόνιμος. Αὐτός, καὶ ὅταν ἀποκτήσει πλοῦτο καὶ παιδιὰ καὶ (βλέπει νά) τὰ χάνει, θὰ συμμορφωθεῖ πλήρως μὲ τὸ ἀπόφθεγμα: οὔτε ὑπερβολικὴ χαρὰ θὰ δεῖξει οὔτε ὑπερβολικὴ λύπη, διότι ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό του. Τέτοιοι (ἀνθρώποι τοῦ μέτρου) ἔχουμε ἡμεῖς τὴν ἀξίωση νὰ εἶναι καὶ οἱ δικοὶ μας πατέρες καὶ τέτοιους τοὺς θέλουμε καὶ ὑποστηρίζουμε ὅτι εἶναι· καὶ τέτοιοι παρουσιάζουμε καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτό μας τώρα, χωρὶς δηλαδὴ ὑπερβολικὴ ἀγανάκτηση καὶ φόβο, ἂν τυχὸν εἶναι χρεῖα στὴν παρούσα ὥρα νὰ θυσιάσουμε τὴ ζωὴ μας. Παρακαλοῦμε λοιπὸν καὶ τοὺς πατέρες καὶ τὶς μητέρες μας νὰ περάσουν τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ τους ἀκολουθώντας τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀρχή, καὶ νὰ ξέρουν καλὰ ὅτι δὲν θὰ μᾶς εὐχαριστήσουν καθόλου μὲ τοὺς θρηνοὺς καὶ τοὺς ὀλοφυροῦς τους, ἀλλὰ, ἂν οἱ νεκροὶ διατηροῦν κάποια αἴσθησις τῶν ζώντων, τόσο

μάλιστα, εαυτούς τε καιούντες και βαρέως φέροντες τάς συμφοράς· κούφως δὲ και μετρίως μάλιστ' ἂν χαρίζοιντο. Τὰ μὲν γάρ ημετέρα τελευτητή ἦδη ἔξει ἥπερ καλλίωτη γίνεταί ἀνθρώποις, ὥστε πρέπει αὐτὰ μάλλον κοσμεῖν ἢ θρηνεῖν· γυναικῶν δὲ τῶν ημετέρων και παιδῶν ἐπιμελούμενοι και τρέφοντες και ἐνταῦθα τὸν νοῦν τρέποντες τῆς τε τύχης μάλιστ' ἂν εἴεν ἐν λήθῃ και ζῶεν κάλλιον και ὀρθότερον και ἡμῖν προσφιλέστερον.

Ταῦτα δὴ ἱκανὰ τοῖς ημετέροις παρ' ἡμῶν ἀγγέλλειν· τῇ δὲ πόλει παρεκελεύομεθ' ἂν ὅπως ἡμῖν και πατέρων και υἱῶν ἐπιμελήσονται, τοὺς μὲν παιδεύοντες κοσμίως, τοὺς δὲ γηροτροφούντες ἀξίως· νῦν δὲ ἴσμεν ὅτι και ἐὰν μὴ ἡμεῖς παρακελεύομεθα, ἱκανῶς ἐπιμελήσεται.

Ταῦτα οὖν, ὦ παῖδες και γονεῖς τῶν τελευτησάντων, ἐκείνοι τε ἐπέσηκτον ἡμῖν ἀπαγγέλλειν, και ἐγὼ ὡς δύναμαι προθυμότητα ἀπαγγέλλω και αὐτὸς δέομαι ὑπὲρ ἐκείνων, τῶν μὲν μμεῖσθαι τοὺς αὐτῶν, τῶν δε θαρρεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ἡμῶν και ἰδία και δημοσία γηροτροφούντων ἡμᾶς και ἐπιμελησομένων, ὅπου ἂν ἕκαστος ἕκαστῳ ἐντυγχάνῃ ὄφρον τῶν ἐκείνων. Τῆς δὲ πόλεως ἴστε που και αὐτοὶ τὴν ἐπιμελείαν, ὅτι νόμους θεμένη περὶ τοὺς τῶν ἐν τῷ πολέμῳ τελευτησάντων παιδᾶς τε και γεννήτορας ἐπιμελεῖται, και διαφερόντως τῶν ἄλλων πολιτῶν προστέσσεται φυλάττειν ἀρχὴ ἥπερ μεγίστη ἐστίν, ὅπως ἂν οἱ τούτων μὴ ἀδικῶνται πατέρες τε και μητέρες· τοὺς δὲ παῖδας συνεκτρέφει αὐτῇ, προθυμομένη ὅτι μάλιστ' ἀδῆλον αὐτοῖς τὴν ὀρφανίαν γενέσθαι, ἐν πατρὸς

249a

πὸ πολὺ θὰ μᾶς δυσαρκετήσουν ὄσο περισσότερο βασανίσουν τὸν ἑαυτὸ τους και καμφθοῦν ἀπὸ τῆς συμφορᾶς· ἐνῶ, ὑποφέροντάς τες μὲ καρτερία και μέτρο, πάρα πολὺ θὰ μᾶς εἶναι εὐχάριστοι. Και ἐπειδὴ ἡ δικὴ μας ζωὴ θὰ ἔχει πλέον τὸ πὸ καλὸ τέλος ποὺ ἐπιφυλάσσεται στοὺς ἀνθρώπους, γι' αὐτὸ ἀρμόζει περισσότερο νὰ τὴν δοξάζετε παρά γιὰ τὴν ἀπώλειά της νὰ θρηνεῖτε. Και ἂν οἱ γονεῖς μας φροντίζουν και τρέφουν τῆς γυναικας και τὰ παιδιά μας και σ' αὐτὴν τὴν ἔγνοια ἀφιερῶνουν τὴ σκέψη τους, θὰ ἔχουν τὸν καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ λησμονήσουν τὴ δυστυχία τους και θὰ ζουν καλύτερα και ὀρθότερα και σύμφωνα με τῆς ἐπιθυμίας μας.

Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ μήνυμα και εἶναι ἀρκετὸ νὰ ἀπευθυνθεῖ ἐκ μέρους μας στοὺς δικούς μας· ὄσο δὲ γιὰ τὴν πόλη, θὰ τὴν παρακαλοῦσαμε νὰ μᾶς φροντίζει τοὺς πατέρες και τὰ παιδιά μας, ἐκπαιδεύοντας τα στὴν κοσμιότητα και γηροκομώντας τους ὅπως ἀξίζει. Τὸ ξέροουμε ὁμως καλά ὅτι θὰ φροντίζει ὅπως πρέπει και χωρὶς νὰ τὴν παρακαλέσουμε».

Αὐτὰ λοιπὸν, παιδιά και γονεῖς τῶν πεσόντων, μᾶς ἀνέθεσαν ἐκείνοι νὰ σᾶς «ἀπαγγειλοῦμε», και ἐγὼ σᾶς τὰ μεταφέρω μὲ δση προθυμία μπορώ. Και ἐγὼ ὁ ἴδιος παρακαλῶ τὰ παιδιά, ἔξ ὀνόματος ἐκείνων, νὰ μμηθοῦν τοὺς πατέρες τους και οἱ πατέρες νὰ ἔχουν θάρρος, διότι ἡμεῖς και ὡς ἄτομα και μὲ τὴ μέριμνα τοῦ κράτους θὰ σᾶς γηροκομήσοῦμε και θὰ σᾶς φροντίσοῦμε, ὅπου και ὅπως ὁ καθένας μας τύχει νὰ συναντήσει κάποιον ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς ἐκείνων. Ὅσο γιὰ τὴν πόλη, γνωρίζετε και σεῖς οἱ ἴδιοι μὲ ποῖον τρόπο ἐκδηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον της; Ἐχοντας δηλαδὴ θεσπίσει νόμους γιὰ τὰ παιδιά και τοὺς γονεῖς ἐκείνων ποὺ πεθαίνουν στὸν πόλεμο, ἀναλαμβάνει νὰ τὰ φροντίζει και ἔχει ἀναθέσει στὴν ἀνώτερη τῆς πολιτείας ἀρχὴ νὰ προσέχει, μὲ τρόπο διαφορετικὸ ἀπ' ὅτι κάνει γιὰ τοὺς ἄλλους πολῖτες, πῶς (ἂν εἶναι δυνατόν) νὰ μὴ ἀδικῶνται οἱ πατέρες και οἱ μητέρες αὐτῶν τῶν νεκρῶν. Στὴν ἀνατροφὴ δὲ τῶν παιδῶν συνεισφέρει και ἡ ἴδια, φροντίζοντας ἰδιαίτερα πῶς προπάντων νὰ μὴ γίνεταί αλοθητὴ σ' αὐτὰ ἡ κατά-

249a

σχηματι καταστάσα αὐτοῖς αὐτὴ ἐτι τε παισίν οὖσιν, καὶ ἐπειδὴν εἰς ἀνδρὸς τέλος ἴωσιν, ἀποπέμπει ἐπὶ τὰ σφέτερον αὐτῶν πανοπλία κοσμήσασα, ἐνδεικνυμένη καὶ ἀναμνηστικουσα τὰ τοῦ πατρὸς ἐπιτηδεύματα ὄργανα τῆς πατρῴας ἀρετῆς διδοῦσα, καὶ ἅμα οἰωνοῦ χάριν ἄρχεσθαι ἰέναι ἐπὶ τὴν πατρῶαν ἐστὶαν ἄρξοντα μετ' ἰσχύος ὀπλοῦς κεκοσμημένον. Αὐτοὺς δὲ τοὺς τελευτήσαντας τιμῶσα οὐδέποτε ἐκλείπει, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν αὐτὴ τὰ νομιζόμενα ποιοῦσα κοινῇ πᾶσιν ἅπερ ἴδια ἐκάστω γίγνεται, πρὸς δὲ τούτοις ἀγῶνας γυμνικοὺς καὶ ἵππικοὺς τίθεισα καὶ μουσικῆς πάσης, καὶ ἀτεχνῶς τῶν μὲν τελευτησάντων ἐν κληρονόμου καὶ ἑός μοῖρα καθεστηκυῖα, τῶν δὲ ὑέων ἐν πατρὸς, γονέων δὲ τῶν τούτων ἐν ἐπιτρόπου, πᾶσαν πάντων παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐπιμέλειαν ποιομένη. Ὡς χρῆ ἐνθυμιούμενους πρῶτον φέρειν τὴν ξυμφορὰν: τοῖς τε γὰρ τελευτήσασιν καὶ τοῖς ζῶσιν οὕτως ἂν προσφιλέστατοι εἶτε καὶ ῥᾶστοι θεραπεύειν τε καὶ θεραπεύεσθαι. Νῦν δὲ ἦδη ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἄλλοι πάντες κοινῇ κατὰ τὸν νόμον τοὺς τετελευτηκότας ἀπολοφυράμενοι ἅπτε.

Οὐτός σοι ὁ λόγος, ὦ Μενέξενε, Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας ἐστίν.

MEN. Νῆ Δία, ὦ Σώκρατες, μακαρίαν γε λέγεις τὴν Ἀσπασίαν, εἰ γυνὴ οὕσα τοιούτους λόγους οἷα τ' ἐστὶ συντιθένα.

ΣΩ. Ἄλλ' εἰ μὴ πιστεῦεις, ἀκολούθει μετ' ἐμοῦ, καὶ ἀκούσει αὐτῆς λεγοῦσης.

MEN. Πολλάκις, ὦ Σώκρατες, ἐγὼ ἐντετύχηκα Ἀσπασίᾳ, καὶ οἶδα οἷα ἐστίν.

ΣΩ. Τί οὖν; οὐκ ἄγασαι αὐτὴν καὶ νῦν χάριν ἔχεις τοῦ λόγου αὐτῆ;

MEN. Καὶ πολλῶν γε, ὦ Σώκρατες, ἐγὼ χάριν ἔχω τούτου τοῦ

b

c

d

σταση τῆς ὀρφάνιας τους, παίρνοντας ἢ ἴδια ἀπέναντί τους θέση πατέρα ἀπὸ τότε ποῦ εἶναι ἀκόμη παιδιὰ, καὶ στὰν φτάσουν νὰ γίνουν ἄντρες, τὰ στέλνει πίσω στὰ σπίτια τους (νὰ ἀναλάβουν δηλαδὴ τὴ διαχείριση τοῦ ὑποστατικοῦ τους), ἀφοῦ τὰ στολίζει μὲ πανοπλία, θελοντας νὰ τοὺς δειξοῖ καὶ νὰ τοὺς ὑπενθυμίσει τὰ ἔργα τοῦ πατέρα τους, δίνοντας τους (τὰ ὄπλα) ὡς ὄργανα (μέσα) γιὰ νὰ ἀσκήσουν τὴν πατρικὴ ἀρετὴ καὶ συγχρόνως, γιὰ καλὸ σημάδι, νὰ ἀρχίζουν δηλαδὴ νὰ πηγαίνουν στὴν πατρικὴ οἰκία ἐφοδιασμένοι μὲ ὄπλα, γιὰ νὰ τὴν κυβερνήσουν μὲ σθένος. Αὐτοὺς δὲ τοὺς νεκροὺς ποτὲ ἢ πόλῃ δὲν παύει νὰ τιμᾷ. Κάθε χρόνο τελεῖ ἀπὸ κοινοῦ γιὰ ὄλους τὰ καθιερωμένα, ποῦ γίνονται ἰδιαίτερα (ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του) γιὰ τὸν καθένα, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ ὀργανώνει πρὸς τιμὴν τους ἀγῶνες γυμνικοὺς, ἵππικοὺς καὶ μουσικῆς κάθε εἶδους (κάθε πνευματικῆς ἐκδήλωσης). Γενικὰ, ἀπέναντι στοὺς νεκροὺς παίρνει τὴ θέση τοῦ κληρονόμου καὶ τοῦ γιου, ἀπέναντι στοὺς γιουὺς τῆς θέσης τοῦ πατέρα καὶ ἀπέναντι στοὺς γονεῖς τους τὴ θέση τοῦ ἐπιτρόπου, φροντίζοντας μὲ κάθε τρόπο γιὰ ὄλους καὶ πάντοτε. Καὶ κάνοντας αὐτὲς τίς σκέψεις, πρέπει μὲ μεγαλύτερη καρτερία νὰ ὑπομένετε τὴ συμφορὰ: διότι ἔτσι θὰ εἰσάστε πάρα πολὺ προσφιλεῖς καὶ στοὺς ἀποθανόντες καὶ στοὺς ζωντανούς καὶ θὰ σὰς εἶναι πρόσφορο νὰ ὑπηρετεῖτε τὴν πόλιν καὶ νὰ δέχεσθε τίς ὑπηρεσίες της. Καὶ τώρα πιά, καὶ σεῖς καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔθιμο ἀποκλάψετε τοὺς νεκροὺς, νὰ ἀπέλθετε.

Ἰδοῦ, Μενέξενε, αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας.

MEN. Μὰ τὸν Δία, καλὸτυχη πράγματι παρουσιάξεις τὴν Ἀσπασίαν, ἂν μπορεῖ αὐτὴ, μὰ ἀπλὴ γυναίκα, νὰ συνθέτει τέτοιους λόγους.

ΣΩ. Ἄν δὲν πιστεῦεις, ἔλα μαζί μου καὶ θὰ τὴν ἀκούσεις τὴν ἴδια νὰ ὁμιλεῖ (ἔτσι).

MEN. Πολλὲς φορὲς, Σωκράτη, ἔχω συναντήσει τὴν Ἀσπασίαν καὶ ξέρω ποῖά εἶναι.

ΣΩ. Τί λοιπόν; Δὲν τὴν θαυμάζεις καὶ δὲν τῆς χρωστᾷς τώρα εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸν λόγο της;

b

c

d

λόγου ἐκεῖνη ἢ ἐκεῖνω ὅστις σοι ὁ εἰπὼν ἐστιν αὐτόν· καὶ
πρὸς γε ἄλλην πολλὴν χάριν ἔχω τῷ εἰπόντι.

ΣΩ. Εὖ ἂν ἔχου· ἄλλ' ὅπως μου μὴ κατερεῖς, ἵνα καὶ αὐθῆς
σοι πολλοὺς καὶ καλοὺς λόγους παρ' αὐτῆς πολιτικούς ἀπαγ-
γέλλω.

ΜΕΝ. Θάρρει, οὐ κατερῶ· μόνον ἀπάγγελλε.

ΣΩ. Ἄλλὰ ταῦτ' ἔσται.

ΜΕΝ. Ἀσφαλῶς, Σωκράτη, εἶμαι ἔξαιρετικά εὐγνώμων γιὰ
τὸν λόγον αὐτόν σ' ἐκεῖνην ἢ σ' ἐκεῖνον, ὅποιος κι ἂν εἶναι
αὐτός πού στὸν ἀφηγήθηκε· καὶ βέβαια μεγάλη εὐγνωμοσύνη
χρωστάω σ' αὐτόν πού μοῦ τὸν ἀπάγγειλε.

ΣΩ. Πάει καλά· πρόσεξε ὁμως νὰ μὴ μὲ μαρτυρήσεις, γιὰ
νὰ μπορῶ καὶ πάλι νὰ σοῦ «ἀπαγγέλλω» κι ἄλλους πολλοὺς
καὶ ὠραίους λόγους τῆς πολιτικούς.

ΜΕΝ. Νὰ εἶσαι ἥσυχος, δὲν θά σὲ μαρτυρήσω· φτάνει μόνο
νὰ μοῦ «ἀπαγγέλλεις» (τέτοιους λόγους).

ΣΩ. Εἴμαστε σύμφωνοι.